

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студентки Коновальчук Сніжани Вікторівни

академічної групи 281м-22з-4 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Реформування судової системи України у мирний час та в умовах правового режиму воєнного стану»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Чикаренко І.А.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:	Вишнеvsька О.В.			
-----------------	-----------------	--	--	--

Дніпро
2023

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи магістра на тему «Реформування судової системи України у мирний час та в умовах правового режиму воєнного стану».

98 с., 1 табл., 2 рис., 59 джерел, 3 додатки.

ПРАВОВА ДЕРЖАВА, ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДЕРЖАВНА ПРАВОВА ПОЛІТИКА, СУДОВА СИСТЕМА, РЕФОРМУВАННЯ, СУДОВА ВЛАДА, ПРАВОСУДДЯ, ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ, ЄВРОПЕЙСЬКІ НОРМИ ПРАВА.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що складаються під час функціонування судових систем в Україні та світі.

Предмет дослідження – обґрунтування шляхів розв'язання проблем реформування судової системи України у мирний час та в умовах правового режиму воєнного стану.

Мета роботи – на основі аналізу зарубіжного досвіду функціонування та реформування судових систем визначити ключові проблеми реформування судової системи України та обґрунтувати шляхи їх розв'язання, зокрема у мирний час та в умовах правового режиму воєнного стану.

У магістерській роботі досліджено теоретичні та організаційно-правові засади функціонування судової системи України; визначено етапи її становлення та розвитку, зокрема, під час війни; проаналізовано європейський та інший зарубіжний досвід реформування судових систем; надано пропозиції щодо вдосконалення діяльності з реформування судової системи України відповідно до європейських норм права; обґрунтовано очікувані зміни у судовій системі України у повоєнний період.

Сфера практичного застосування результатів роботи: результати, отримані у процесі підготовки магістерської роботи, можуть застосовуватись органами публічного управління та адміністрування, а також сукупністю установ, що складають судову систему України, для удосконалення процесів реформування вітчизняної судової системи на основі європейських норм права та провідного зарубіжного досвіду у цій сфері.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic «Reforming the judicial system of Ukraine in peacetime and under martial law».

98 pages, 1 table, 2 illustrations, 59 sources, 3 applications.

RULE OF LAW, LEGAL REGULATION AND STATE LEGAL POLICY, JUDICIAL SYSTEM, REFORM, JUDICIARY, JUSTICE, LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW, EUROPEAN LEGAL NORMS.

Object of research is the social relations that develop in the course of functioning of the judicial systems in Ukraine and in the world.

Subject of research is to substantiate the ways of solving the problems of reforming the judicial system of Ukraine in peacetime and under the legal regime of martial law.

The purpose of research is to identify the key problems of reforming the judicial system of Ukraine and to substantiate the ways of their solution, in particular, under the martial law regime.

In the first section the theoretical and organizational and legal principles of the functioning of the judicial system of Ukraine were investigated. The second section the stages of its formation and development are defined, in particular, during the war; the European and other foreign experience of reforming judicial systems is analyzed. In the third section proposals were made to improve activities to reform the judicial system of Ukraine in accordance with European legal norms; the expected changes in the judicial system of Ukraine in the post-war period are substantiated.

Scope of practical application: the results obtained in the process of preparing the master's thesis can be used to improve the processes of reforming the judicial system of Ukraine on the basis of European legal norms and leading foreign experience in this area.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ	
ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	9
1.1. Історія становлення та розвитку судової системи України	9
1.2. Судова влада та правосуддя як основа судової системи України: організаційно-правовий аспект	31
1.3. Державна правова політика та специфіка правового регулювання судової системи України	43
РОЗДІЛ 2	
ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ	
СУДОВОЇ СИСТЕМИ	51
2.1. Аналіз зарубіжного досвіду реформування судових систем	51
2.2. Проблеми реформування судової системи України у мирний час	62
2.3. Реформування судової системи України в умовах правового режиму воєнного стану	70
РОЗДІЛ 3	
УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ З РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ	
СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ	
ВОЄННОГО СТАНУ ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	77
3.1. Особливості розгляду судових справ під час дії правового режиму воєнного стану	77
3.2. Імплементация європейського досвіду реформування судової системи України	82
3.3. Пропозиції щодо змін у судовій системі України відповідно до європейських норм права	89
ВИСНОВКИ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	99
ДОДАТКИ	105

ВСТУП

Питання реформування судової системи України вже багато років залишається одним із найбільш важливих та обговорюваних. Високий рівень корумпованості суддів, складність доступу до справедливого суду обумовили вкрай низький рівень довіри суспільства до судової гілки влади. Так, слово «суд» для багатьох українців асоціюється із несправедливістю. Адже маємо справи, коли високопосадовці тим чи іншим чином змогли уникнути відповідальності за свої незаконні дії, або ж навпаки – невинні особи були засуджені. Крім того, самі ж судді часто погіршують репутацію судової системи. Згадаємо лише новини цього року про хабарі ексголови Верховного суду чи смертельну ДТП за участі голови Макарівського районного суду.

Ситуацію, що склалася, може змінити лише судова реформа. В Україні вона активізувалася з 2014 року. Запровадження змін у судову систему також є однією з рекомендацій Європейської комісії.

Після отримання у червні 2022 року Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу актуальність вирішення цього питання тільки підвищилася. Зазначене обумовлено, насамперед, прагненням України якомога швидше стати повноправним членом ЄС, для чого на перший план виходить необхідність дотримання вимог ЄС щодо відповідності вітчизняного законодавства європейському, та створення надійного механізму захисту прав і свобод громадян та юридичних осіб, надання їм необхідної реальної правової допомоги. І визначальну роль у цьому процесі грає саме судова система, яка має забезпечити ефективний захист прав і свобод кожної людини, яка його потребує. Тому реформування судової системи України відповідно до європейських норм прав є однією із основних вимог інтеграції України до Євросоюзу.

Безсумнівно, основним завданням судової реформи є утвердження справедливого суду та вдосконалення вітчизняної судової системи. Разом із тим, судова система України від моменту набуття державою незалежності

фактично перебуває у стані перманентного реформування, яке відбувалося у декілька етапів (періодів). Традиційно, кожен реформаторський період у цій сфері запроваджувався під гаслами забезпечення незалежності судової влади, наближення судової системи та процедури здійснення судочинства в Україні до міжнародних та європейських норм, стандартів та правил. Проте практика реалізації таких реформаторських ідей за роки незалежності нашої держави тільки загострила проблему. Тому питання здійснення судової реформи та забезпечення справедливого (ефективного, прозорого та, головне – позбавленого корупції) правосуддя як у мирний час, так і в умовах правового режиму воєнного стану, залишається актуальною серед науковців та практиків, зокрема, публічних службовців, оскільки лише стабільне законодавство та ефективне правосуддя здатні реально забезпечувати надійний захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави в цілому.

Актуальність обраної проблематики дослідження також підтверджується недостатньою кількістю наукових публікацій, присвячених імплементації зарубіжного досвіду реформування судових систем у світі. Так, існує широке коло публікацій, присвячених характеристиці зарубіжного досвіду реформування судових систем (праці Є. Авдєєнко, В. Кібця, І. Лісної, І. Назарова та інших). Однак, на сьогоднішній день така характеристика зарубіжного досвіду баз конкретизації шляхів його імплементації до судової системи України, тобто без його адаптації до реальних умов правозахисної діяльності, не є достатньою.

Також у науковій літературі й досі не вироблено єдиного розуміння категорії «судова система», яка, на думку одних вчених, являє собою сукупність судових установ та інших державних органів, що сприяють організації та функціонуванню судів. Інші ж науковці зводять її лише до системи судів, які є установами, що наділені судовою владою (праці В. Андрейцева, А. Іванищук, К. Жарука, Н. Квасневської, Р. Куйбіди,

І. Лісної, О. Литовченко, І. Назарова, С. Погребняка, С. Прилуцького, М. Фоміна, С. Яроша тощо).

Отже, зважаючи на євроінтеграційний напрям руху України, проведення дослідження, присвяченого аналізу теоретико-організаційних та інших засад судової системи України, зокрема, у контексті її вживання в актах національного законодавства, а також імплементації зарубіжного досвіду функціонування та реформування судових систем до судової системи України, було і залишається важливим та актуальним як в умовах мирного часу довоєнного періоду, так і під час правового режиму воєнного стану та у повоєнний період.

Визначимо об'єкт, предмет, мету та завдання нашого магістерського дослідження.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що складаються під час функціонування судових систем в Україні та світі.

Предмет дослідження – обґрунтування шляхів розв'язання проблем реформування судової системи України у мирний час та в умовах правового режиму воєнного стану.

Мета роботи – на основі аналізу зарубіжного досвіду функціонування та реформування судових систем визначити ключові проблеми реформування судової системи України та обґрунтувати шляхи їх розв'язання, зокрема у мирний час та в умовах правового режиму воєнного стану.

Досягнення мети магістерської роботи буде забезпечено через вирішення низки наступних завдань:

- визначити теоретико-історичні та організаційно-правові засади функціонування судової системи в Україні, для чого дослідити еволюцію розвитку вітчизняної судової системи, зокрема, під час війни, а також зміст та співвідношення понять «судова влада» та «правосуддя» як основи цієї системи;

- охарактеризувати основні засади державної правової політики та специфіку правового регулювання судової системи України;

- здійснити аналіз провідного зарубіжного досвіду реформування судових систем та можливості його імплементації до вітчизняних реалій;
- дослідити сучасний стан судової системи України та проблеми її реформування в контексті європейських норм, правил та принципів;
- визначити особливості розгляду судових справ під час дії правового режиму воєнного стану;
- обґрунтувати необхідність змін у судовій системі України відповідно до європейських норм права та розробити відповідні пропозиції щодо їх впровадження.

Під час підготовки магістерської роботи нами проаналізовано значний спектр різноманітних джерел інформації, а саме: вітчизняна та зарубіжна наукова та навчальна література з теорії та практики організації діяльності судів та функціонування судових систем; вітчизняна та міжнародна нормативно-правова база щодо судоустрою та статусу суддів, різноманітна аналітична інформація; брошури та інтернет-ресурси, в яких представлений або аналізується історичний та європейський досвід функціонування та реформування судових систем та забезпечення справедливого правосуддя.

Сфера практичного застосування результатів магістерського дослідження: результати, отримані у процесі підготовки магістерської роботи, можуть застосовуватись з урахуванням поточної ситуації в Україні для удосконалення процесів реформування вітчизняної судової системи на основі європейських норм права та провідного зарубіжного досвіду у цій сфері.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

1.1. Історія становлення та розвитку судової системи України

Реформування судової системи України відповідно до європейських норм права сьогодні є одним із найбільш актуальних та обговорюваних питань, особливо в світлі подальшої євроінтеграції нашої країни до країн ЄС, реформування та модернізації системи публічного управління в цілому. Саме реформування системи публічного управління закономірно поставило завдання створення надійного механізму захисту прав і свобод громадян, а також юридичних осіб, надання їм необхідної правової допомоги.

Актуальність дослідження ролі судової системи у становленні та розвитку Української держави щодо забезпечення прав і свобод людини й громадянина, виконання державою правозахисної функції стосовно суспільства і особистості є безперечною, бо відображає потребу дослідження одного з найважливіших напрямів функціонування правової держави.

Слід зазначити, що за часи незалежності України відбулися майже три значні реформи судової системи, які фахівці цієї сфери умовно називають «реформою Медведчука», «реформою Портнова» та «реформою Філатова». В умовах мирного часу, тобто до введення в дію правового режиму воєнного стану, який нам нав'язала країна-агресор РФ, у науковому середовищі переважала думка, що з високим ступенем вірогідності слід очікувати на ще одну нову реформу, але, як зазначалося у праці [56], поки ще невідомо, чиє ім'я вона отримає – претендентів на це серед політиків достатньо.

Сьогодні у суспільстві продовжуються дискусії щодо виборів суддів громадянами, позбавлення їх недоторканності, запровадження суду присяжних тощо, але основна теза залишається незмінною навіть серед частини професіоналів – в Україні відсутній саме справедливий суд, тому що

майже всі судді є корумпованими. Втім, як зазначається у праці [56], існує суспільна думка, що якщо їх замінити на нових, то зміни на краще відбудуться автоматично, хоча, як свідчить досвід, просто заміни одних суддів на інших недостатньо.

Так, у травні 2023 року Національне антикорупційне бюро повідомило, що разом із антикорупційною прокуратурою викрило на корупції керівництво Верховного Суду. Йдеться про голову суду Всеволода Князева [54]. НАБУ і САП викрили масштабну корупцію у Верховному Суді, а саме схему щодо одержання неправомірної вигоди керівництвом та суддями. Йдеться про суму 2,7 млн доларів.

Унаслідок цього Верховний Суд на своєму екстремому пленумі ухвалив рішення про дострокове припинення повноважень свого голови Всеволода Князева, якому висловили недовіру через підозру в корупції [5]. Зазначене рішення підтримало 140 із 142 присутніх суддів. Двоє висловилися проти, 26 суддів були відсутні. Голосування було таємним [5].

Під час обговорення судді Верховного суду вказували, що вони шоковані викритою потенційною корупцією, і саме тому, щоб жодним чином не чинити тиск на слідство, вирішили звільнити В. Князева з посади. Судді відзначили, що прецедент з підозрою у корупції такого високопоставленого судді – перший в історії України.

Слід зазначити, що нинішній Верховний Суд – це наслідок вдалих кроків судової реформи, яку провели ще в 2016-2017 роках. Тоді на відкритому конкурсі набрали новий склад суду, до більшості з його членів у громадськості зауважень не було. Першою головою суду на той час стала В. Данішевська, а в грудні 2021 року їй на зміну прийшов В. Князев.

На початку двадцятих років у місцевих та апеляційних судах України працювало 30363 суддів та працівників апаратів, з них 75 % жінок. З 1012 суддів апеляційної інстанції жінки склали 52 %. Із 575 суддів, які обіймали посаду голови суду, 37 % жінки. На посади голів місцевих та апеляційних судів, у переважній більшості були обрані чоловіки [29]. Тобто, змінити

одразу ж всіх суддів на нових – це повністю зламати стару систему, і щоб набрати «чесних професіоналів» (а це питання дуже складне), потрібний пройти тривалий час. І на сьогодні ситуація з професіоналами в судах тільки погіршилася.

Разом із тим, протягом останніх 5 років робота Верховного суду переважно викликала повагу у активістів та громадського середовища, адже більшість його рішень не викликала гучних скандалів. Хоча до певної частини його суддів і виникали окремі зауваження щодо доброчесності [5].

Слід зазначити, що у будь-якому разі, перед тим, як починати чергову реформу судової системи, доцільно вивчити історію становлення та розвитку судової системи Україні, зокрема, досвід попередніх реформ. Крім того, ураховуючи отриманий влітку 2022 року статус країни-кандидата на вступ до ЄС, маємо вивчити також провідний зарубіжний та європейський досвід реформування судових систем та адаптувати його до сучасних українських умов та реалій, зокрема, з урахуванням досвіду функціонування судової системи України в період правового режиму воєнного стану.

Проблеми, пов'язані зі створенням справедливої судової системи, турбували людство в усі періоди його розвитку, адже для будь-якого суспільства наявність внутрішніх конфліктів є природною. Але біологічна нерівність (хто сильніший, той і правий) завжди перешкоджала суспільному розвитку. У ході еволюції почали виникати соціальні інструменти регулювання поведінки, що нівелювали особисту фізичну силу. Зокрема, популярним стало звернення до авторитетних третіх осіб – старійшин, жерців тощо (аналогія сучасної процедури арбітражу). Такий спосіб вирішення конфліктів і назвали судом чи правосуддям, хоча спеціальних органів для примусового виконання рішень тоді ще не існувало [56].

З появою держави як соціального інституту ситуація ускладнилася. Здійснення правосуддя стало однією з функцій держави, яка забезпечувала обов'язковість його рішення силою примусу. При вирішенні соціальних конфліктів суд, насамперед, мав забезпечувати інтереси держави, і лише

потім – відповідати уявленням сторін та суспільства про справедливість. Цей дуалізм продовжує існувати і досі: суд одночасно залишається інструментом справедливості для вирішення соціальних конфліктів та інструментом влади для досягнення цілей, поставлених панівною політичною силою [56].

Отже, поступово держава майже повністю монополізувала право на суд в юридичному розумінні цього терміну. У правових науках це знайшло відображення в теорії юридичного позитивізму, за якою джерелом права розглядаються виключно нормативні акти, видані державою, і лише держава має монополію на так зване «легітимне насильство». Ця теорія лягла в основу радянської юридичної науки, де «право є інструментом, за допомогою якого панівний політичний клас нав'язує свою волю підкореним класам» [56].

Можна виокремити наступні ключові етапи становлення та розвитку судової системи України (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Етапи становлення та розвитку судової системи України

Номер етапу	Період реалізації	Стисла характеристика етапу
I	1991 – 1996 рр.	Період становлення судової системи незалежної держави
II	1996 – 2001 рр.	Перехідний період: прийняття Конституції України, підвищення статусу суддів та судів, утворення Конституційного суду України та Вищої ради юстиції України
III	2001–2004 рр.	Мала судова реформа («реформа Медведчука»): концентрація можливостей впливу на судову систему з боку президента та Вищої ради юстиції
IV	2005 – 2010 рр.	Ліберальний період: судова реформа періоду правління В. Ющенка
V	2010 – 2014 рр.	Судова реформа періоду правління В. Януковича («реформа Портнова»): збільшення контролю за судовою владою
VI	2014 – 2022 рр.	Сучасна судова реформа: утворення Верховного Суду України, Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду України; активізація процесів відновлення довіри до судової влади, підвищення якості її кадрового складу

Продовження табл. 1.1

Номер етапу	Період реалізації	Стисла характеристика етапу
VII	24.02.2022 – по т.ч.	Саме в цей день на території України було введено правовий режим воєнного стану. Втім, введення воєнного стану не має впливати на процес здійснення правосуддя – відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [41], скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється. Проте у системі судочинства відбулися певні зміни, які обумовлені збройною агресією РФ і як наслідок – поточною ситуацією в країні.

Розкриємо детальніше еволюцію та зміст кожного етапу судової реформи в Україні. Перший етап – становлення та розвитку судової системи України – тривав з 1991 по 1996 рік. У той час незалежна Україна успадкувала судову систему та процесуальне законодавство УРСР. Радянська правова доктрина не визнавала теорію розподілу влади на три рівноправні гілки – законодавчу, виконавчу та судову. Баланс повноважень між різними органами влади забезпечувався контролем з боку Комуністичної партії України, керівна роль якої офіційно була закріплена в Конституції УРСР. У радянській системі влади суди відігравали важливу, але не пріоритетну роль.

У той період система судоустрою визначалася законом УРСР «Про судоустрій» 1981 року, а процесуальний порядок розгляду справ – ЦПК УРСР 1960 року (зі змінами діяв до 2004 р.), КПК УРСР 1961 року (зі змінами, діяв до 2012 р.) та КпАП УРСР 1984 р. (досі є чинним) [56].

Судова система була триланковою – місцеві (районні) суди, обласні суди та Верховний суд УРСР. Судді місцевих судів та народні засідателі обиралися на посади строком на п'ять років на виборах, які проводилися за аналогією з виборами депутатів районних рад. Правом висунення кандидатів користувалися партійні органи, профспілки, громадські організації та трудові колективи. Обласні суди обиралися обласними радами, Верховний суд – Верховною Радою УРСР. Така система на перший погляд здавалася демократичною, але фактично передбачала постійний партійний контроль за діяльністю суддів та їх вибором. Суддя, який не був зручним для керівництва

партії, на новий термін далі не переобирався. Недоторканність суддів поширювалися виключно на їхню професійну діяльність [56].

В тих умовах така судова система працювала достатньо ефективно і збалансовано, зокрема, у сфері цивільного судочинства. У кримінальному процесі ситуація була значно гіршою. Виправдувальні вироки були великою рідкістю (діяв принцип – радянські правоохоронні органи не можуть помилятися), але це, зокрема, було наслідком досить високої якості досудового розслідування. У більшості спірних випадків замість виправдування обвинуваченого справа спрямовувалася на додаткове розслідування. Провідну роль у реалізації правосуддя відігравали так звані роз'яснення Пленуму Верховного суду України, який регулярно узагальнював судову практику за найбільш актуальними категоріями судових справ [56].

Після проголошення незалежності України, відмови від однопартійності та переходу на ринкову економіку, ситуація в судовій системі почала досить швидко змінюватися.

У 1991 році на базі органів державного арбітражу було створено систему арбітражних судів (пізніше – господарські суди). В Україні виникає два вищі суддівські органи з незалежним один від одного статусом – Верховний суд України та Вищий арбітражний суд України. Цей дуалізм закінчився лише у 2002 році, але 11 років їх паралельного існування наклали певний відбиток на становлення судової системи України [56].

У той же період було ухвалено Арбітражний процесуальний кодекс, який передбачав спрощену судову процедуру для швидкого розгляду господарських спорів. Революційною в цьому кодексі стала норма (ст. 12), яка прописувала право суб'єктів господарювання на оскарження актів ненормативного характеру, виданих органами державної влади. Фактично саме з цієї норми бере свій початок вся теперішня система адміністративного судочинства України.

У 1992 році було ухвалено закони «Про статус суддів», «Про органи суддівського самоврядування» та внесено відповідні зміни до закону «Про судоустрій» (втратили чинність). Замість прямих виборів суддів місцевих судів населенням відповідного району право обирати суддів було передано обласним радам, а обласних судів та Верховного суду – Верховній Раді України. Голови судів призначалися за спільним поданням міністра юстиції України та голови Верховного суду України. Конкурсний відбір кандидатів у судді забезпечували кваліфікаційні комісії, які створювалися з суддів та представників відповідних рад і місцевих державних адміністрацій (окремий закон про кваліфікаційні та дисциплінарні комісії з'явився лише в 1994 році). Суддям було надано повну недоторканність і право створювати органи суддівського самоврядування, що значно підвищило рівень їхньої незалежності.

У цілому підходи суддів до судочинства не змінилися, але значно розширилися їхні можливості виносити рішення саме на власний розсуд. Ринкова економіка породила велику кількість нових правовідносин, щодо яких не існувало усталеної практики регулювання. З'явилася значна кількість нових законодавчих актів. При цьому Пленум Верховного суду України просто фізично не встигав проаналізувати всі зміни законодавства і підготувати нові правові позиції щодо його застосування. У таких умовах судді отримали достатньо широкі можливості для власного тлумачення нових норм, що сприяло збільшенню рівня корумповності у судах [56].

Другий етап становлення та розвитку судової системи України – перехідний – припадає на період 1996 – 2001 роки, коли було затверджено Конституцію України [17] (1996 р.). Конституція України значно підвищила статус суддів та самих судів: було визнано статус судів як окремої незалежної гілки влади та закріплено гарантії незалежності і недоторканності суддів. Крім того, було передбачено, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі. Нова Конституція також

передбачала утворення двох нових конституційних органів – Конституційного суду України та Вищої ради юстиції України.

Разом із тим, створення Конституційного суду України дещо ускладнило судову систему. Фактично в Україні з'явилися вже три вищі судові органи – Конституційний суд, Верховний суд та Вищий арбітражний суд, – кожен з яких мав власну точку зору на одні й ті самі правові питання.

Другим новоствореним конституційним органом стала Вища рада юстиції (1998 р.). Це був державний орган зі спеціальним статусом, до повноважень якого було віднесено звернення з поданням про призначення та звільнення суддів та розгляд скарг на рішення кваліфікаційних комісій про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності [56].

З часом, створення Вищої ради юстиції призвело до появи централізованої системи контролю за призначенням і звільненням суддів. Регіональні кваліфікаційні комісії суддів здійснювали первинний відбір кандидатур для звільнення чи призначення на посаду судді, але остаточне рішення про внесення відповідного подання ухвалювала саме Вища рада юстиції.

Далі, наступний період – це 2001 – 2004 роки. Цей період можна охарактеризувати як період малої судової реформи або «реформи Медведчука».

Не зважаючи на те, що Конституцією України передбачався перехідний період для судової реформи строком на п'ять років, цей період був майже повністю пропущений. Реальні зміни до законодавства, які більш-менш призвели його у відповідність до вимог Основного Закону, розпочалися лише в червні 2001 року. До закону «Про судоустрій України» та відповідних процесуальних кодексів було внесено істотні зміни, які, по суті, сформували сучасний вигляд судової системи України. Було запроваджено процедури апеляційного (перегляд справи з переоцінкою доказів) та касаційного (перевірка правильності застосування норм права) оскарження судових

рішень та ліквідовано процедури перегляду судових рішень у порядку нагляду [58].

У рамках малої судової реформи у березні 2004 р. було ухвалено новий ЦПК України, який набув чинності з 01 вересня 2005 р. Новий кодекс містив цікаві новели та за рівнем юридичної техніки був значно кращим, ніж модернізований радянський кодекс 1960 року. Однак, через низку внутрішніх протиріч та прогалин, він так і не став проривом у створенні ефективного інструменту вирішення конфліктів у приватноправовій сфері. Крім того, у травні 2004 р. було ухвалено закон «Про третейські суди», який започаткував створення системи позасудового врегулювання спорів, яка, на жаль, до цього часу ефективно так і не запрацювала [58].

Обласні суди було перетворено на апеляційні, а Верховний суд України став єдиним судом касаційної інстанції. Арбітражні суди було перетворено на господарські, а Верховний суд України був наділений правом переглядати рішення Вищого господарського суду України за винятковими обставинами (повторна касація).

Президент України згідно з судовою реформою отримав право призначати суддів, які обіймають посаду вперше, а Верховна Рада – призначати їх на посади довічно після завершення першого п'ятирічного терміну. Звільнення суддів здійснювалося тим органом, який їх призначив.

Процедура призначення та звільнення суддів Верховною Радою була врегульована законом «Про порядок обрання на посаду та звільнення з посади професійного судді Верховною Радою України», ухваленим у березні 2004 р. (втратив чинність у 2010 р.), а процедура призначення суддів на посаду вперше – положенням про Порядок розгляду питань та підготовки матеріалів щодо призначення на посаду професійного судді вперше, яке було затверджене указом президента від 30 червня 2004 р. №697/2004 (діяло до 2012 р.). При цьому слід врахувати, що рішення про звільнення суддів могло бути винесене лише за поданням Вищої ради юстиції [58]. Також винятковою прерогативою президента стало призначення суддів на адміністративні

посади голів судів та їх заступників. Порядок такого призначення було затверджено указом президента України від 10 грудня 2003 р. №1425/2003.

У 2002 р. було зроблено наступний крок в рамках судової реформи – ухвалено новий закон «Про судоустрій» [44] (також втратив чинність), який запроваджував створення чотири-ланкової системи судоустрою: місцеві, апеляційні, касаційні суди та Верховний суд України з правом перегляду справ за винятковими обставинами (повторна касація) [44].

Також передбачалося утворення трьох касаційних судів – Вищого господарського суду, Вищого адміністративного суду та Касаційного суду для розгляду цивільних та кримінальних справ, який мав бути виділений зі складу існуючого Верховного суду України. Новий закон також передбачав підвищення ролі органів суддівського самоврядування, створення Державної судової адміністрації України як окремого спеціалізованого державного органу для матеріально-технічного забезпечення діяльності судів, та певні зміни в системі кваліфікаційно-дисциплінарних комісій суддів [58].

Підсумовуючи вище вказане, можна констатувати, що внаслідок проведеної судової реформи відбулася різка концентрація можливостей впливу на судову систему з боку президента та Вищої ради юстиції, в якій у подальшому всі діючі президенти України отримували як мінімум ситуаційну більшість.

Така реорганізація судової системи призвела до необхідності перепризначення суддів та голів переважної більшості судів, що підвищило вплив Віктора Медведчука, який був неофіційним «диригентом» цієї судової реформи, на суддівське середовище. Це створило небезпечний прецедент на майбутнє: під виглядом реорганізації судової системи кожна наступна політична сила, яка приходила до влади, намагалася просунути на ключові посади в суддівській системі лояльних до себе суддів [58].

«Реформа Медведчука» значно збільшила формальний рівень незалежності суддів, оскільки суттєво звузила коло осіб, які могли вносити подання про їх звільнення за дисциплінарні проступки, та ускладнила

процедуру їх звільнення. Водночас судді продовжували бути залежними від голів судів, які забезпечували організацію та матеріально-технічне забезпечення їхньої роботи, та здійснювали розподіл справ.

Різке зростання прямого впливу Адміністрації президента на судову систему викликало певний супротив з боку частини суддів та опозиційних політичних сил. Реорганізація Верховного суду України шляхом обмеження його повноважень та виділення з його складу Касаційного суду передусім мала на меті обмежити можливість його впливу на процес централізації влади в руках президента, який мав місце в той період. Результатом конфлікту стало рішення, яким були визнані неконституційними норми законів, що передбачали створення Касаційного суду України [58].

Велику роль у протистоянні Верховного суду України та Адміністрації президента зіграла справа про оскарження результатів президентських виборів у 2004 році. Саме у цей період відбулися значні зміни не лише в системі правосуддя, а й у правовій системі України взагалі. Було ухвалено новий Земельний кодекс, Цивільний та Господарський кодекси, Сімейний кодекс, закони «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про податок на доходи фізичних осіб» та інші. Було створено Єдиний державний реєстр юридичних осіб та розпочато створення єдиної системи Державного земельного кадастру та Єдиного реєстру прав власності на об'єкти нерухомості [58].

Разом із тим, нове законодавство не було досконалим: крім багатьох нових норм та процедур воно містило прогалини, колізії, неточності. Роз'яснення Пленуму Верховного суду України виходили із запізненнями, вони перестали бути обов'язковими до застосування. Усе зазначене розширило можливості суддів для винесення рішень на власний розсуд, а в поєднанні зі збільшенням рівня незалежності суддів і значним ускладненням можливості притягнення їх до відповідальності це різко збільшило кількість випадків суддівського свавілля та зловживань.

Четвертий період розвитку судової системи України припадає на 2005 – 2010 роки, коли було розпочато нову судову реформу. Цей період судової реформи фактично повністю збігається з правлінням президента В. Ющенка і, вірогідно, був одним із найліберальніших для судової системи України. Безумовно, вплив на судову систему з боку влади залишився, але він перестав бути системним. Після історичного рішення Верховного суду України про третій тур виборів авторитет судової гілки влади значно виріс, і вона частково вийшла з-під впливу виконавчої влади. Крім того, окремі судді знаходили собі підтримку в особі деяких політичних сил чи фінансово-промислових груп, що давало їм певну незалежність від влади. Серед членів Вищої ради юстиції також були представники різних політичних сил [58].

Ситуація, що склалася у цей період, стимулювала реальний розвиток суддівського самоврядування і сприяла появі внутрішньої системи стримувань і противаг всередині судової гілки влади. Водночас були і негативні наслідки: судова система також стала ареною політичної боротьби, унаслідок якої за рішенням Конституційного суду від 17 грудня 2009 р. президента було позбавлено можливості призначати голову Державної судової адміністрації та суддів на адміністративні посади голів судів та їх заступників (у порівнянні з попередніми періодами можливості впливу голів судів на суддів значно зменшилися, однак все одно залишалися досить значними). Такі зміни мали позитивний характер, оскільки сприяли утвердженню юридичної незалежності судової гілки влади в країні.

У грудні 2005 р. було ухвалено закон «Про доступ до судових рішень», який передбачав створення Єдиного державного реєстру судових рішень з відкритим публічним доступом до текстів прийнятих рішень, що зробило діяльність суддів значно більш прозорою для суспільства. Але головною подією судової реформи цього періоду, безумовно, стало ухвалення Кодексу адміністративного судочинства та поява системи адміністративних судів. Це зробило судову систему ще більш незалежною, у період правління В. Ющенка виникли нові проблеми судової реформи, а саме [58]:

1. Розмежування підсудності між адміністративними та загальними і господарськими судами у спорах, пов'язаних із діяльністю органів влади у сфері земельних відносин та реєстрації прав власності. Правові позиції з цього приводу змінювалися неодноразово, що призводило до конфліктів між судами різних спеціалізацій, породжувало стан правової невизначеності та створювало умови для зловживання правом на судовий захист (цю проблему певним чином було вирішено лише у 2017 р.).

2. Розмежування дискреційних повноважень адміністративних судів при вирішенні спорів за участю органів влади. Ця проблема остаточно так і не вирішена до цього часу. Особливістю публічно-правових спорів є те, що вони можуть впливати на права та інтереси не тільки сторін спору, а й інших осіб, коло яких може бути дуже значним. КАС України та практика ЄСПЛ передбачають необхідність дотримання судами принципу пропорційності під час розгляду таких спорів, а саме: негативні наслідки, які можуть настати для відповідача чи третіх осіб в результаті судового рішення, мають бути співмірними допущеному правопорушенню. Однак у правозастосовній практиці так і не було напрацьовано чіткі і зрозумілі критерії пропорційності для оцінки дій органів влади.

3. Надмірна політизація діяльності Окружного адміністративного суду м. Києва та Київського апеляційного адміністративного суду. Оскільки всі центральні органи державної влади розташовані на території м. Києва, то спори за їх участю відносяться до територіальної юрисдикції цих судів, що значно підвищує їхню роль у впливі на владні процеси в державі порівняно з іншими судами. Наслідком цього став конфлікт між В. Ющенком та Окружним адміністративним судом Києва з питання проведення дострокових виборів: колишній президент видав указ про ліквідацію цього суду та утворення замість нього двох нових – Центрального адміністративного суду м. Києва та Лівобережного адміністративного суду м. Києва.

Цей конфлікт є гарним прикладом значного підвищення рівня незалежності суду: очевидно, що чинний на той час президент вже не мав тих

неофіційних важелів, які б могли примусити суддів виконати його вказівку, і був змушений ліквідувати суд. Безумовно, такі дії глави держави мають сприйматися як його тиск на судову гілку влади. Одночасно слід визнати, що деякі судді Окружного адміністративного суду м. Києва використовували суддівську незалежність для прикриття свого втручання в політичну боротьбу в інтересах конкретних політичних сил [58].

Аналогічні процеси на цьому етапі судової реформи відбувалися і у сфері приватноправових спорів. Саме в цей період починає набирати масового характеру таке явище, як рейдерство з використанням судових рішень. Старобільський районний суд Луганської області, Голопристанський суд Херсонської області, Індустріальний суд м. Дніпропетровська, Личаківський районний суд м. Львова та інші розглядають справи щодо нерухомого майна чи юридичних осіб, які розташовані в Києві чи інших регіонах країни, та іменем України постановляють рішення чи виносять ухвали про забезпечення позову, у результаті яких рейдери захоплюють чуже майно. Обґрунтування подібних судових рішень зазвичай не витримують жодної критики і є явно надуманими, а подані до суду матеріали переважно виявлялися сфальсифікованими [58].

Випадки суддівського свавілля та зловживання статусом судді набули масового характеру саме через підвищення рівня незалежності суддів і зникнення неофіційної системи контролю за їхньою діяльністю. Складність та політизованість процедури притягнення суддів до відповідальності за порушення присяги призводили до того, що за скаргою пересічного громадянина зробити це було практично неможливо. А безкарність, у свою чергу, породжувала корупцію – саме в цей період судової реформи почали «перемагати» матеріальні стимули.

Наступний етап становлення та розвитку судової системи України – це період 2010 – 2014 років, або «реформа Портнова». Після перемоги В. Януковича на виборах 2010 року його команда одразу розпочала відновлювати контроль президента за судовою владою. Рішенням

Конституційного суду від 30 серпня 2010 р. було повернуто повноваження президента за Конституцією 1996 року. Вказане рішення спричинило загострення соціально-політичного конфлікту в українському суспільстві і викликало значний резонанс у юридичній спільноті, частина якої не визнала його обґрунтованість і легітимність [57].

У липні 2010 року було ухвалено новий закон «Про судоустрій та статус суддів» [42] (також втратив чинність) і внесено зміни до основних процесуальних кодексів. Першою великою зміною стало повернення до чотири-ланкової системи судової влади: місцеві суди – апеляційні суди – Вищі спеціалізовані суди (касаційна інстанція) – Верховний суд України (перегляд справ за винятковими обставинами).

Було ліквідовано військові суди та створено Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ України, якому були передані повноваження Верховного суду України щодо касаційного розгляду відповідних справ. Значна частина суддів Верховного суду України перейшла на роботу в новостворений суд. Процесуальні можливості Верховного суду України були максимально обмежені: питання допуску справ до розгляду їх Верховним судом України вирішувалося вищими спеціалізованими судами [57].

Замість децентралізованої системи кваліфікаційних комісій було створено Вищу кваліфікаційну комісію суддів України як постійно діючий орган, що централізовано здійснював діяльність з добору кандидатів у судді, переведення їх із суду в суд та притягнення до дисциплінарної відповідальності. Було запроваджено дуже жорсткі і начебто прозорі механізми відбору кандидатів на посаду судді вперше.

Також було здійснено новацію у процесуальному законодавстві – було запроваджено автоматизовану систему розподілу справ, яка в порівнянні з раніше існуючою системою розподілу справ головами судів виглядала значно більш справедливою та прогресивною.

Істотні зміни в судовій владі викликали ухвалення нового КПК України. Цей кодекс декларував рівність та змагальність сторін та передбачав досить широкі гарантії прав для підозрюваних та обвинувачених, однак містив у собі й системні недоліки. Зокрема, було запроваджено жорсткий судовий та прокурорський контроль за діяльністю слідчих органів, що трохи зменшило кількість зловживань з боку слідчих, але значно збільшило документообіг, і фактично позбавило слідчі органи самостійності. Було запроваджено повідомчу процедуру відкриття кримінальних проваджень, але водночас позбавлено можливості оскаржувати дії слідчих на цьому етапі досудового слідства [57].

Якщо проаналізувати те, що відбувалося у цей період, то з формального боку, майже всі зміни, які відбувалися в законодавстві, були прогресивними і демократичними. Однак саме в цей час рівень довіри суспільства до судової влади став мінімальним, що було обумовлено наступними причинами.

На той момент влада в Україні була зосереджена в руках однієї політичної сили, яку очолював В.Янукович. Лояльні до нього особи обіймали більшість ключових посад в органах прокуратури, СБУ, МВС, у Вищій раді юстиції, Вищій кваліфікаційній комісії суддів, Державній судовій адміністрації, органах суддівського та адвокатського самоврядування та становили більшість серед суддів Конституційного суду, Верховного та вищих спеціалізованих судів, серед голів апеляційних та найбільш важливих місцевих судів (Окружного адміністративного суду м. Києва, Печерського та Шевченківського районних судів м. Києва тощо). Якщо за часів президентства Л. Кучми уособленням впливу влади на суддів була фігура Медведчука, то за часів В. Януковича таких фігур стало вже декілька. Зокрема, такими вважалися С. Ківалов (керівник Одеської юридичної академії, член Вищої ради юстиції України з 1997 року, голова парламентського комітету з питань правосуддя), А. Портнов (юрист, член ВРЮ з 2009 року, заступник голови Адміністрації президента, який був

куратором судової реформи), В. Татьков (голова Вищого господарського суду України, член ВРЮ з 2010 року, близький друг В. Януковича), І. Темкіжев (голова Вищого адміністративного суду, член ВРЮ), І. Самсін (голова Вищої кваліфікаційної комісії суддів, колишній суддя Верховного суду України), за кожним з яких стояли певні групи суддів. Попри певну конкуренцію між ними загалом їхні дії координувалися і не суперечили «генеральній лінії партії влади» [57].

Якщо проаналізувати можливості політичного впливу на судову владу на той момент, то можна стверджувати, що судді перестали перебувати у прямій залежності від інших гілок влади та отримали формальну юридичну незалежність. Водночас політичний вплив на судову систему не просто залишився, а навіть посилювався. Змінилися лише способи впливу – вони стали більш прихованими й опосередкованими. В. Янукович, на відміну від Л. Кучми, не дозволяв собі публічно давати вказівки чи погрожувати суддям, однак його команда жорстко контролювала всі резонансні судові справи. Таким чином, було зроблено спробу монополізувати вплив на всі корупційні відносини в судовій владі: справи, які потенційно могли становити корупційний інтерес, перебували під неофіційним контролем – вони розподілялися на лояльних суддів і мали вирішуватися відповідно до вказівок. Суддям у цій системі відводилася роль так званих «мовчазних виконавців» [57].

Перевантаженість українських судів у той період призвела до постійної затримки у вирішенні спорів та, відповідно, до порушення процесуальних строків розгляду справ. Починаючи з 2010 р. це порушення стало однією з тих підстав для дисциплінарної відповідальності, яка могла мати наслідком звільнення судді. Таким чином, було створено ситуацію, коли існувала можливість на розсуд членів ВККС чи ВРЮ абсолютно легально притягнути до відповідальності і звільнити будь-якого нелояльного суддю та прикрити порушення, допущені лояльними. Для цього треба було лише не поспішати з розглядом скарг: строк притягнення судді до дисциплінарної

відповідальності становив шість місяців, і після його закінчення провадження за скаргою цілком законно закривалося [57].

Ураховуючи те, що в українському законодавстві існувала значна кількість певних прогалин і колізій, а також часту зміну правових позицій у практиці вищих спеціалізованих судів, це надало можливість суддям маніпулювати відповідними нормами. Квінтесенцією несправедливості судової системи того періоду стали справи проти активістів автотранспорту. справи про адміністративну відповідальність серед більшості юридичної спільноти завжди вважалися дрібними і другорядними, і більша їх частина стосувалася порушень правил дорожнього руху. Через величезну кількість таких справ їх розгляд рідко відбувався з жорстким дотриманням всіх формальних процедур, тим більше, що в багатьох випадках сторони не з'являлися, або порушник не заперечував свою провину [57].

Під час акцій протесту 2013 – 2014 років працівники ДАІ отримали негласну вказівку складати на активістів протоколи за нібито вчинені ними адміністративні правопорушення, санкція яких передбачала позбавлення права керування автомобілем, а головам відповідних судів було рекомендовано застосовувати такий вид покарання. У цілому працівниками ДАІ було складено близько 600 подібних адмінпротоколів, значна кількість яких була просто сфальсифікована. За вказаними протоколами різними судами було постановлено близько 300 рішень про визнання активістів винними та позбавлення їх права керування транспортними засобами.

Це викликало хвилю суспільного обурення. Авторитет судової влади та рівень довіри до системи правосуддя зменшилися до критично низьких показників. Фабрикуючи справи проти активістів Автотранспорту, інспектори ДАІ поспішали та часто робили юридичні і фактологічні помилки, але в багатьох випадках судді закривали на це очі. За таких умов складалося враження, що суди замість правосуддя здійснювали лише оформлення матеріалів, які їм передавали органи МВС. Це мало наслідком різку десакралізацію статусу суду як інституції [57].

Новий (черговий) етап розвитку судової системи України можна вважати почався з 2015 року.

У 2016 році, після прийняття Верховною Радою України змін до Конституції України та нового Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [43] було утворено новий Верховний Суд України як найвищий суд у системі судоустрою України. Верховний Суд розпочав свою діяльність з 2017 року. І першочерговим завданням сучасної судової реформи стало відновлення довіри до судової влади, що безумовно потребувало підвищення якості кадрового складу судової гілки влади (на жаль, у 2023 році Верховний суд України також себе скомпрометував, про що буде йти далі).

Така модернізація судової влади, необхідність розширення гарантій реалізації прав та законних інтересів людини і громадянина в суді, забезпечення принципу верховенства права потребувала пошуку нових підходів у формуванні суддівського корпусу. Висловлювалися також ідеї про можливість обрання суддів безпосередньо народом [9].

Удосконалення суддівського корпусу в контексті останніх етапів та тенденцій реформування системи судоустрою України за своїм змістом складалося з послідовних стадій [9]:

- очищення суддівського корпусу;
- оновлення суддівського корпусу;
- ефективізація нормативно-правового механізму (моделі) формування суддівського корпусу та модернізація статусу суддівського корпусу;
- забезпечення стабільності суддівського корпусу.

Слід зазначити, що сьогодні у складі судової системи України знаходяться суди загальної юрисдикції. Разом із тим, єдиним органом конституційної юрисдикції в країні був та залишається Конституційний Суд України, який здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного

розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків (ст. 2 [40]).

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 № 2136-VIII [40], який визначає порядок організації та діяльності Конституційного Суду України, статус суддів Конституційного Суду України, підстави і порядок звернення до нього, процедуру розгляду ним справ і виконання його рішень, – Конституційний Суд України забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та, у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [17].

У межах повноважень Конституційного Суду України знаходяться питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) чинних актів (їх окремих положень). Це зазначено у ст. 8 чинного Закону України [40]. Також, з метою захисту та відновлення прав особи Конституційний Суд України розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) акта (його окремих положень), який втратив чинність, але продовжує застосовуватись до правовідносин, що виникли під час його чинності. Слід зазначити, що до повноважень Конституційного Суду України не відноситься розгляд питання щодо відповідності законам України актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, актів інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених пунктом 28 частини першої статті 85 та частиною другою статті 137 Конституції України (ст. 8 [40]).

Також, відповідно до судової реформи 2016 р., було утворено Вищий антикорупційний суд України – вищий спеціалізований суд, діяльність якого регламентується Законом України «Про Вищий антикорупційний суд» від

07.06.2018 № 2447-VIII [34]. Робота новоствореного суду розпочалася 05 вересня 2019 р.

Основним завданням Вищого антикорупційного суду є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства (ст. 3 [34]).

Згідно із вищевказаним Законом України [34], Вищий антикорупційний суд здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях, здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанції у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в порядку цивільного судочинства; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику у кримінальних та інших провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд України та надає йому пропозиції до висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються організації діяльності суду, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному веб-сайті (ст. 4 [34]).

Ситуація, що склалася в Україні внаслідок збройної агресії рф, також внесла свої корективи у функціонування судової системи України.

Правовий режим воєнного стану в країні триває з 24 лютого 2022 р., і впродовж цього часу робота державної судової системи зазнала змін. Вітчизняна судова система продовжує функціонувати й гідно долати труднощі, викликані війною. Безперервність функціонування системи забезпечена Верховним Судом України шляхом зміни територіальної підсудності. Якщо кінець лютого-середина квітня 2022 р. відзначилися постійною зміною територіальної підсудності багатьох судів, які опинились на окупованій території або знаходились в безпосередній зоні бойових дій, то вже починаючи з 21 квітня 2022 р. Верховний Суд України прийняв розпорядження про відновлення територіальної підсудності багатьох судових справ. Станом на сьогодні, попри наявні ризики та виклики, суди в Україні продовжують активно здійснювати правосуддя. Доступ до правосуддя може бути забезпечений або безпосередньою участю в судових засіданнях або в режимі відеоконференцій [26; 45].

Отже, історія становлення та розвитку судової системи України свідчить про те, що декларовані протягом практично усіх років незалежності країни реформи відбуваються, але дуже повільно. Про це свідчить і багаторазове прийняття нових Законів України «Про судоустрій і статус суддів» (зокрема, у 1992, 2002, 2010, 2016 роках), яке не являло собою процедуру простого внесення змін до нього із затвердженням нової редакції – кожного разу приймався новий закон (!); і постійне невдоволення населення діями суддів, корупцією, «кумівством»; і практично повна відсутність зв'язку із засобами масової інформації, адже суддя не може дозволити собі коментувати дії влади або рішення у резонансній справі тощо.

Разом із тим, в останні роки в Україні склалася така ситуація, що вже не тільки населення невдоволено судовою системою, а й самі судді стали тривожитися через те, що в країні, де перемиг Майдан, «під судом палять шини, люди в балаклавах уриваються до залів судових засідань і вимагають від суду прийняття рішення, яке б їх задовольнило» [16]. Судді звикли до того, що у країні забуто про презумпцію невинуватості стосовно самих

вершителів правосуддя. При розгляді резонансних справ прокуратура грає на почуттях та на так званому «ура-патріотизмі», а засоби масової інформації підтримують такі маніпуляції, і не завжди хочуть розбиратися, що ж насправді відбувається [16]. Саме тому в Україні значно загострилася ситуація з дотриманням прав людини та її доступом до справедливого суду. Можна стверджувати, що в країні ще до війни назрів соціальний вибух, який в умовах багаторічних реформ, що відбуваються в країні, і стосуються практично всіх сфер суспільного життя (децентралізація та реформування місцевого самоврядування, реформи системи охорони здоров'я, освіти, пенсійна та житлово-комунальні реформи тощо), а також в умовах правового режиму воєнного стану, який лише загострив ситуацію, має наприкінці кінців привести до прискорення здійснення судової реформи, що врешті решт має забезпечити ефективність та справедливість судової системи України та сприяти її входженню до ЄС.

1.2. Судова влада та правосуддя як основа судової системи України: організаційно-правовий аспект

У Конституції України [17] проголошено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Як зазначалося вище, в Україні діє єдина судова система (система судоустрою), у якій найвищим судом є Верховний Суд України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Також до складу цієї системи належать місцеві суди та апеляційні суди. Для розгляду окремих категорій справ у системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди. При цьому, система судів є досить розгалуженою та неоднорідною як за своєю спеціалізацією, так і за побудовою. Місцезнаходження, територіальна юрисдикція і статус суду визначаються з урахуванням принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності (ст. 19, п. 3 Закону України «Про судоустрій та і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [43]). Це

цілком відповідає вимогам ст. 125 Конституції України [17], де зазначалося, що система судів загальної юрисдикції в Україні організована за принципами територіальності та спеціалізації. Однак, у науковій літературі й досі не вироблено єдиного розуміння категорії «судова система», яка на думку одних вчених являє собою всю сукупність судових установ та інших державних органів, що сприяють організації та функціонуванню судів [2; 14; 19; 53]. Інші ж вчені зводять її до системи судів як установ, наділених судовою владою [23; 52].

Окремі аспекти визначення поняття судової системи України досліджували також такі вчені, як В. Андрейцев, А. Іванищук, К. Жарук, М. Карпа, Н. Квасневська, Р. Куйбіда, О. Литовченко, І. Назаров, С. Погребняк, С. Прилуцький, М. Фомін, С. Ярош та багато інших. Проте, на сьогоднішній день відсутні комплексні дослідження, присвячені визначенню категорії «судова система України» у контексті її вживання в актах національного законодавства [14], що ще раз підкреслює важливість та актуальність запропонованої теми магістерської роботи.

В останньому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено поняття «система судоустрою» (ст. 1 [43]), і зазначено, що єдність цієї системи забезпечується:

- єдиними засадами організації та діяльності судів;
- єдиним статусом суддів;
- обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом;
- єдністю судової практики;
- обов'язковістю виконання на території України судових рішень;
- єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів;
- фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України;
- вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування (ст. 2 [43]).

У магістерській роботі під судовою системою ми будемо розуміти не тільки систему судоустрою (тобто, сукупність судових установ та інших державних органів, що сприяють організації та функціонуванню судів). Людвіг фон Берталанфі, австрійський біолог, засновник узагальненої системної концепції, що отримала назву «Загальна теорія систем», зазначає, що будь-яка система являє собою упорядковану сукупність взаємозв'язаних елементів, що утворюють єдине ціле і спільно діють для досягнення поставленої мети [3]. Тому ми вважаємо, що до складу судової системи, яка має бути комплексною та упорядкованою, слід віднести судову владу та правосуддя, які, на наш погляд, формують основу судової системи та є її підґрунтям, або, в контексті теорії систем – підсистемами (рис. 1.1).

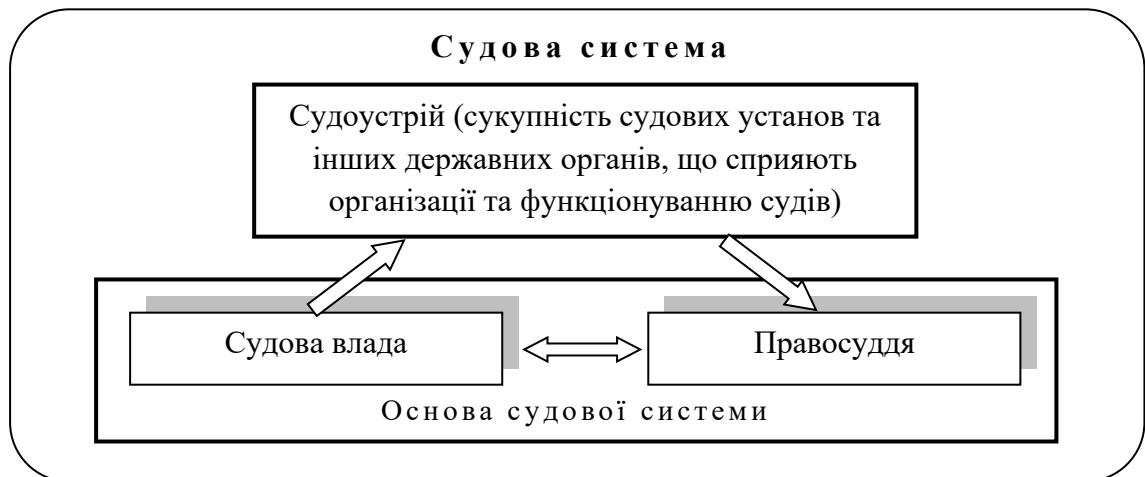

Рис. 1.1. Судова система як упорядкована сукупність взаємопов'язаних елементів

Отже, судову систему слід розуміти як складний, багаторівневий та багатоаспектний державно-владний правовий механізм, що складається із сукупності спеціальних, розміщених у межах даного механізму за певними принципами, державних установ (державних органів), які утворюються та функціонують на підставі й порядку, визначених законодавством виключно для здійснення судовою владою такого специфічного різновиду соціальної діяльності, як правосуддя [20].

Охарактеризуємо зміст та співвідношення понять судової влади і правосуддя більш детально.

Судова влада – це самостійна і незалежна гілка державної влади, що створена для вирішення на основі закону соціальних конфліктів між державою і громадянами, самими громадянами, юридичними особами; контролю за конституційністю законів; захисту прав громадян у їхніх взаємовідносинах з органами виконавчої влади і посадовими особами; контролю за дотриманням прав громадян при розслідуванні злочинів і проведенні оперативно-розшукової діяльності; встановлення найбільш значимих юридичних фактів [51].

В іншій інтерпретації, судова влада – це діяльність всіх створених у державі судів, яка здійснюється з метою впливу на поведінку суб'єктів права й на суспільні відносини за участю цих суб'єктів та за допомогою притаманних їм законодавчо визначених засобів [55].

Судова влада в Україні реалізується шляхом правосуддя в формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального судочинства [49]. Відповідно до Конституції України (ст. 126) [17] судові органи виконують свою функцію незалежно від законодавчої і виконавчої влади, в установлених Конституцією України межах і згідно із законодавством України.

Отже, судова влада є самостійною, незалежною сферою публічної влади та являє собою сукупність повноважень щодо здійснення правосуддя, роз'ясненню норм права, з відповідними контрольними повноваженнями спеціальних уповноважених на це органів – судів. Тобто, характерні ознаки судової влади наступні [49]:

- цю владу можуть реалізувати тільки спеціально вповноважені органи (суди);

- ці органи наділені тільки їм притаманними повноваженнями.

Реалізується судова влада через такі види діяльності [49]:

- здійснення правосуддя;
- конституційний контроль;

- контроль за додержанням законності та обґрунтованості рішень і дій державних органів і посадових осіб;
- формування органів суддівського самоврядування;
- роз'яснення судам актів застосування законодавства;
- утворення державної судової адміністрації.

Як зазначається у праці [49], здійснення судової влади за змістом є значно ширшим, ніж відправлення правосуддя. Судову владу реалізують у діях суду, які не пов'язані з розглядом справ. Це організаційні та інформаційно-аналітичні дії (узагальнення судової практики, аналіз судової статистики, вирішення скарг позивачів, відповідачів, обвинувачених, адвокатів, направлення окремих ухвал у державні органи, установи, організації).

Отже, судову владу можна визначити як самостійну та незалежну гілку державної влади. Як зазначалося вище, в Україні вона реалізується шляхом правосуддя в формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального судочинства. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають в державі.

Судова влада має свої характерні ознаки, які розкривають її поняття, допомагають відокремити її від інших гілок державної влади. До цих ознак належать, передусім те, що судова влада здійснюється виключно спеціальними державними органами (судами), які складають єдину судову підсистему. Згідно з положеннями Конституції України [17] та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [43], судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом.

До 2010 р. засади організації судової влади в Україні регламентувалися законом України «Про судоустрій України» [44], який втратив чинності від 03.08.2010 (підстава – 2453-VI).

У 2010 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів», ця подія ознаменувала початок серйозних змін та

реформ у судовій системі, але, як ми зазначали вище, це було сприйнято неоднозначно [42].

Сучасний Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (редакція від 23.12.2022) визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд [43]. У ст. 1 розділу 1 даного закону зазначено, що судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом.

У п. 2 ст. 1 зазначено, що судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається (ст. 124 Конституції України [17], ст. 5 Закону України [43]). Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом.

Створення надзвичайних та особливих судів також не допускається (ст. 3 [43]). Для здійснення судової влади закон наділяє суди усіма необхідними повноваженнями. Судові рішення є обов'язковими на всій території України.

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 2 [43]).

Суди є правозастосовчими органами. Вирішення судом справи означає, що суд застосовує норми матеріального права (кримінального, цивільного, адміністративного тощо) до конкретного правовідношення, яке було предметом розгляду в судовому засіданні, та виносить на їх основі мотивоване рішення (вирік) [49].

Судова влада здійснюється на основі та в чіткій відповідності з вимогами процесуального закону. Саме процесуальний закон детально регламентує порядок розгляду справ в суді, гарантує дотримання прав та законних інтересів усіх учасників судового засідання.

Участь представників народу в здійсненні правосуддя – важлива риса судової влади. Відповідно до положень, закріплених у ст. 124 Конституції України [17] та ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [43] народ безпосередньо приймає участь в здійсненні правосуддя через присяжних.

Владний характер повноважень суду – одна з обов'язкових ознак судової влади. Вимоги та розпорядження суддів при здійсненні ними своїх повноважень обов'язкові для усіх без винятку державних органів, організацій, інших юридичних осіб, громадян. Вироки, рішення, постанови суду є актами застосування норм права і повинні виконуватися на всій території України, є обов'язковими для усіх осіб, що приймають участь у судовому процесі. У ст. 13 Закону України [43] так і зазначено: «Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Обов'язковість урахування (преюдиційність) судових рішень для інших судів визначається законом» [43].

Виконання вимог суду і виконання його рішень забезпечується силою держави. У разі необхідності відповідні органи та посадові особи можуть застосовувати відповідні заходи для реалізації рішень та вимог суду.

У державному механізмі функціонують спеціальні органи та посадові особи, до обов'язків яких входить виконання судових рішень: державні виконавці, кримінально-виконавчі інспекції, інші організації та відомства з питань виконання покарань, органи поліції, адміністративний апарат підприємств організацій, установ тощо [49].

Судова влада має бути незалежною. Під незалежністю мається на увазі те, що суди здійснюють свої функції без втручання будь-кого у свою діяльність. При здійсненні правосуддя вони не залежать від органів законодавчої та виконавчої влади; від інших органів, організацій, партій та рухів, посадових осіб; від позицій сторін в судовому процесі; від висновків органів досудового слідства і прокурора; від будь-яких інших осіб. Рішення суду не потребують ніякого подальшого ухвалення.

Як зазначалося вище, Конституція України (ст. 125) закріпила, що система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації. Це положення закріплене і в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (у ст. 17 [43] зазначено, що судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності). Умовами для створення чи ліквідації суду є зміни в адміністративно-територіальному устрої, передислокація військ чи реорганізація Збройних Сил України.

Особливості виконання судом функцій вимагають, щоб суди формувались і працювали з дотриманням спеціальних правил – правил, які б гарантували якісне, компетентне виконання повноважень згідно з вимогами закону. У зв'язку з цим закон закріплює досить жорсткі вимоги, що стосуються кандидатів на заміщення посади судді і порядку створення судів.

Специфіка суду як органу судової влади полягає також у тому, що для його діяльності встановлені особливі правила, процедури, що жорстко регламентують діяльність усіх учасників судового засідання. Основна ціль цих процедур – забезпечити об'єктивний, повний, всебічний розгляд усіх обставин, які мають юридичне значення для конкретної справи, і забезпечити винесення законного, справедливого рішення. Що стосується встановлених для органів законодавчої чи виконавчої влади процедур, то вони не мають тієї детальності, всебічності, яка встановлена для судових процедур [48].

У ст. 6 п. 3 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [43] зазначається, що втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів

у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади. Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів відповідно до цього Закону діє суддівське самоврядування [43].

Що стосується самого поняття «правосуддя», слід зазначити, що це – форма реалізації судової влади, або державна діяльність, яку проводить суд шляхом розгляду й вирішення у судових засіданнях у особливій, установленій законом процесуальній формі, цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ. Як зазначалося вище, згідно із ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Особи, які привласнили функції суду, несуть відповідальність, установлену законом. Народ бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних [43].

Правосуддю відводиться головне місце у здійсненні правоохоронної діяльності, що пов'язано з тими завданнями, які покладає на правосуддя як основну форму реалізації судової влади держава.

Правосуддю притаманна низка характерних ознак, що відрізняють діяльність суду від правоохоронної діяльності. У праці [49] охарактеризовано чотири основні ознаки правосуддя:

1. Правосуддя здійснюють шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях цивільних справ щодо захисту прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави; розгляду у судових засіданнях кримінальних справ

і встановлення покарання до осіб, винних у вчиненні злочину, або виправдовування невинних; розв'язання господарських спорів, що виникають між учасниками господарських правовідносин.

2. Розгляд і вирішення у судових засіданнях цивільних, кримінальних та інших справ ґрунтується на конституційних засадах.

3. Правосуддя здійснюють відповідно до законодавства України, на основі кодифікованих актів (кодексів – кримінального, цивільного, господарського), які докладно регламентують порядок, процесуальну форму судового розгляду й рішень, які виносить суд.

4. Судові рішення ухвалюють суди іменем України, вони обов'язкові до виконання по всій території України. Рішення, що набрали законної сили у кожній конкретній справі є обов'язковими для всіх фізичних та юридичних осіб.

Отже, судову владу можна визначити як самостійну та незалежну гілку державної влади, яка створена для вирішення на основі закону соціальних конфліктів. Судова влада в Україні реалізується шляхом правосуддя в формі судочинства. Правосуддя – це державна діяльність, яку проводить суд шляхом розгляду й вирішення у судових засіданнях у особливій, установленій законом процесуальній формі, цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ.

На відміну від правосуддя, судова влада – це права судових органів, якими вони наділені по закону, можливість здійснювати широкі юрисдикційні повноваження; це правовий статус судів, їх місце як особливих органів державної влади. І, крім того, термін «судова влада» включає в себе також само здійснення владних суддівських повноважень [49].

Таким чином, здійснення судової влади значно ширше правосуддя, так як судова влада проявляється в багатьох інших діях суду. Так, усі суди та судові структури зобов'язані узагальнювати судову практику, аналізувати судову статистику. Голови усіх судів вносять в державні органи, установи, організації, посадовим особам подання про усунення порушень закону,

причин та умов, що сприяли скоєною злочину. Ці акти зобов'язують тих, на кого вони спрямовані, здійснювати відповідні заходи по усуненню зазначених порушень [49].

Усі зазначені повноваження судів є проявами судової влади, але виходять за рамки правосуддя. З цього можна зробити висновок про те, що правосуддя – це лише один із засобів здійснення судової влади. Правосуддя треба розглядати в традиційному розумінні цього поняття – як діяльність судів щодо розгляду і вирішення цивільних, господарських, кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення.

Для забезпечення повного професійного супроводження усіх, у тому числі, організаційних питань, що стосуються здійснення судової влади та правосуддя, їх правового регулювання, пришвидшився розвиток електронних ресурсів з функціонування єдиної комплексної електронної системи, яка б виконувала роль не тільки інформування та ознайомлення з новинами, а й реєстрації, ведення судових справ, трансляції он-лайн засідань, консультування тощо. Так, для відображення діяльності судової влади в Україні, забезпечення її прозорості та об'єктивності, у віртуальному просторі функціонує офіційний веб-портал «Судова влада України» (<https://court.gov.ua>), на якому публікується інформація про діяльність судів, інших органів і установ судової гілки влади (у додатках А, Б наведено фрагменти офіційного веб-порталу «Судова влада України», який існує вже понад 20 років [50]).

Підставами для розробки веб-порталу «Судова влада України» були такі документи [48]: Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31 липня 2000 р. № 28/2000; Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 4 січня 2002 р. № 3; наказ Державної судової адміністрації України «Про забезпечення розміщення і постійне оновлення

інформації на веб-порталі «Судова влада України» від 15 серпня 2007 року № 81.

Веб-портал «Судова влада України» [50] представляє собою програмну розробку-ресурс у мережі Інтернет, за допомогою якого будь-який громадянин України може отримати інформацію про кожний суд України, його координати, завдання, склад та функції підрозділів, а також основні показники. Також ресурс інформує про значні події, законопроекти, що стосуються судової системи.

На веб-порталі представлені посилання на інші офіційні інтернет-ресурси, зразки типових позовних заяв та інші документи, існує розділ, в якому користувачі можуть поставити запитання та отримати відповіді. Також у цьому документі викладений порядок вводу інформації під час редагування окремих сторінок, закріплених за певною судовою установою, з метою інформування відвідувачів порталу про новини та порядок роботи судової установи, її підрозділів, працівників, про встановлені розміри витрат, які мають сплатити позивачі, про стан матеріально-технічної бази судових установ та інше [50].

Отже, судова влада та здійснюване нею правосуддя займають особливе місце в судовій системі та системі влади в Україні. Кожна з гілок влади здійснює лише їй притаманну функцію, має свою сферу реалізації, свою компетенцію. Взаємодія судової влади з іншими гілками державної влади здійснюється на основі механізму «стримувань і противаг», який полягає у тому, що органи законодавчої влади впливають на суди, створюючи для них законодавчу базу діяльності. Такий поділ влади в країні має забезпечити, по-перше, ефективність функціонування державної влади в інтересах суспільства і, по-друге, створює перешкоди для зловживання владою, її узурпації.

Для виконання покладеної на неї функції правосуддя судова влада наділена владними повноваженнями і засобами примусу для виконання прийнятих нею рішень. Верховна Рада України разом із Президентом

України беруть участь у формуванні судової системи та призначенні суддів. Втім, суди їм не підлеглі, і зазначені органи не вправі контролювати законність вироків та інших судових рішень.

1.3. Державна правова політика та специфіка правового регулювання судової системи України

Розглянемо ключові напрями державної правової політики та специфіку правового регулювання судової системи України. Слід зазначити, що діяльність як організацій, так і безпосередньо людей, у різних сферах суспільних відносин врегульована численними нормами та правовими стандартами. Певні вимоги до людської діяльності дають змогу не тільки визначити рівень відповідності тієї чи іншої професійної активності вимогам, що ставляться до такої діяльності, але й визначити ступінь відповідальності особи при порушенні загальних вимог до результатів чи процесу спеціалізованої діяльності.

Не є винятком і судова система. Її якісне функціонування неможливе без належно організованого правового регулювання. Змістом такого регулювання є упорядкованість суспільних відносин, їх охорона, закріплення, розвиток, мотивація та стимулювання.

Термін «регулювання» походить від латинського слова *regulo* «правило» і означає впорядкування, налагодження, приведення чого-небудь у відповідність до чого-небудь.

Охарактеризуємо ключові ознаки правового регулювання [25; 47]:

- правове регулювання є різновидом соціального регулювання;
- за його допомогою відносини між суб'єктами набувають певної правової форми;
- правове регулювання має конкретний характер, тому що завжди пов'язане з реальними відносинами;

- воно має цілеспрямований характер – спрямоване на задоволення законних інтересів суб'єктів права;
- правове регулювання здійснюється за допомогою правових засобів, які забезпечують його ефективність;
- правове регулювання гарантує доведення норм права до їх виконання.

Узагальнюючи перераховані вище ознаки, зазначимо, що правове регулювання – це здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток.

За допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми. Саме через норми права держава встановлює міру можливої та дозволеної поведінки. Способам правового регулювання відповідають регулятивно-статична та регулятивно-динамічна функції права.

До основних категорій норм права віднесено заборони, дозволи та зобов'язання. Покладаючи на осіб обов'язок утримуватись від учинення певних дій, що суперечать нормам права, заборони встановлюють певну міру поведінки суб'єктів; дозволи забезпечують соціальну активність суб'єктів та певний рівень їх свободи; зобов'язання сприяють реалізації покладених на осіб обов'язків, їх виконання гарантується з боку держави у вигляді застосування юридичної відповідальності.

Крім основних способів правового регулювання, виділяють ще й додаткові: стимулююча дія норм права; застосування засобів примусу; попереджувальна дія норм права. За допомогою цих засобів забезпечується належне використання наданих прав та виконання покладених на суб'єктів обов'язків, здійснюється утримання від заборон [25].

Правове регулювання повинно забезпечувати єдиний порядок та стабільність у регулюванні суспільних відносин за допомогою прийняття нормативно-правових актів, розрахованих на багаторазове застосування.

Індивідуальне регулювання базується на нормативному, і має враховувати конкретну життєву ситуацію чи конкретну особу шляхом прийняття актів застосування права.

Слід зазначити, що правове регулювання в суспільстві є важливою умовою створення стабільного правового порядку, а також органів, інститутів і установ, здатних забезпечити захист і охорону від порушень тих прав і законних інтересів громадян та інших осіб, що закріплені діючими нормами права. Загальними соціальними цілями правового регулювання є досягнення соціально корисних результатів і, насамперед, створення необхідних умов для забезпечення розвитку і процвітання суспільства.

Основними напрямками правового регулювання є [25]:

- закріплення та охорона нових суспільних відносин;
- заборона певних суспільних відносин і поведінки;
- зміна характеру відносин у певній сфері;
- стимулювання розвитку певних суспільних відносин;
- сприяння (за допомогою нових законів) виникненню і формуванню нових відносин і суспільних явищ.

Наявність правового регулювання просто необхідна для забезпечення і гарантування в нормативному порядку волі в суспільстві. Така необхідність обґрунтована низкою передумов, наприклад, таких як утвердження справедливості, створення оптимальних умов для переважної дії в суспільстві різного роду факторів. Відсутність же ефективного механізму правового регулювання породжує свавілля в суспільному житті людей.

Слід зауважити, що з розвитком суспільства змінюється і предмет правового регулювання. Одні відносини відмирають, і тому виходять зі сфери правового регулювання, інші починають активно впливати на життя суспільства, і тому виникає потреба в їх правовому врегулюванні.

Вирішальну роль в діяльності будь-якої держави відіграє політика, під якою розуміють сукупність ідей, заходів, засобів, програм, які спрямовані на врегулювання суспільних відносин. Традиційно її поділяють на зовнішню та

внутрішню. Остання, в свою чергу, характеризується економічною, соціальною, культурною, сімейною та іншими складовими. Не останню роль відіграє правовий аспект політики, який іменується як правова політика [32].

Конституцією України визначено, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність (ст. 3 Конституції України [17]), і тільки держава є носієм суверенітету як політико-правової властивості державної влади, що виражається у її єдності, неподільності, верховенстві розповсюдженості на території України та на осіб, що перебувають на ній.

Характерною властивістю держави є наявність у неї власної правової політики, що формується під впливом політики суспільства. Тобто, ідеї, прагнення та бажання громадянського суспільства втілюються в життя через діяльність органів публічного управління і адміністрування, що мають у своєму розпорядженні механізми переконання та примусу, що роблять такі веління загальнообов'язковими для всього суспільства [32].

Особливістю правової політики є те, що вона втілюється в життя у нормативно-правовій формі, тобто знаходить відображення у законотворчій та підзаконній діяльності. Незважаючи на сферу суспільних відносин (економічна, військова, правова, соціальна, технічна тощо) – державна правова політика здатна за допомогою правового інструментарію здійснювати регулювання в будь-якій з них, зокрема через правотворчий процес.

Аналіз сучасної нормативно-правової бази дає підстави стверджувати, що правова політика в тій чи іншій сфері може формуватися та реалізовуватися від імені держави як державними органами, так і окремими посадовими особами. До таких суб'єктів віднесено: Президента України, Верховну Раду України, Кабінет міністрів України та інші органи, інститути, які знаходяться у підпорядкуванні вищеназваних [32].

Одним із ключових суб'єктів правової політики, який бере участь у її формуванні та реалізації, є Верховний Суд України.

Як зазначалося вище, судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального судочинства. З цього положення випливає те, що політика держави в сфері правосуддя реалізується через правову діяльність відповідних судів (місцевих, апеляційних, вищих спеціалізованих) [43]. Тобто, кожна судова інстанція виконує окремо покладені на неї обов'язки в межах своїх повноважень, а всі суди взагалі забезпечують досягнення єдиної мети, яка полягає у розгляді справи по суті та винесенні справедливого судового рішення. Крім того, при досягненні зазначеної мети, суд має забезпечувати захист гарантованих Конституцією України та законами України прав та свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави [32].

Що стосується правового регулювання саме судової системи України, то слід зазначити, що залежно від того, засобами якої саме галузі права здійснюється регулювання, воно може бути конституційно-правовим, кримінально-правовим, цивільно-правовим, адміністративно-правовим тощо. Безпосередньо останнє, тобто адміністративно-правове регулювання – це один із видів галузевого правового регулювання, заснований на дії адміністративного права і багатого арсеналу адміністративно-правових засобів на суспільні відносини, що мають місце у сфері саме публічного адміністрування.

Основним структурним елементом судової системи, якщо виходити із змісту діючого законодавства України, є суди. У праці [13] зазначено, що адміністративно-правове регулювання суддівської діяльності забезпечується Конституцією України, законами України, підзаконними нормативно-правовими актами суддівського самоврядування, джерелами міжнародного права у сфері правосуддя, рішеннями Верховного суду України.

Вище ми вже характеризували основні етапи становлення та розвитку судової системи та судової влади в Україні (див. п. 1.1), яка за період реформ зазнала значних змін як у складі органів, що її формують, так і в правовому

полі. Слід зазначити, що сьогодні судову владу України представлено наступними органами (рис. 2.1) [50]:

- Верховний суд України;
- Вища рада правосуддя;
- Суди;
- Рада суддів;
- Етична рада;
- Вища кваліфікаційна комісія суддів України;
- Державна судова адміністрація України;
- Національна школа суддів України;
- Служба судової охорони;
- Вищі органи суддівського самоврядування.

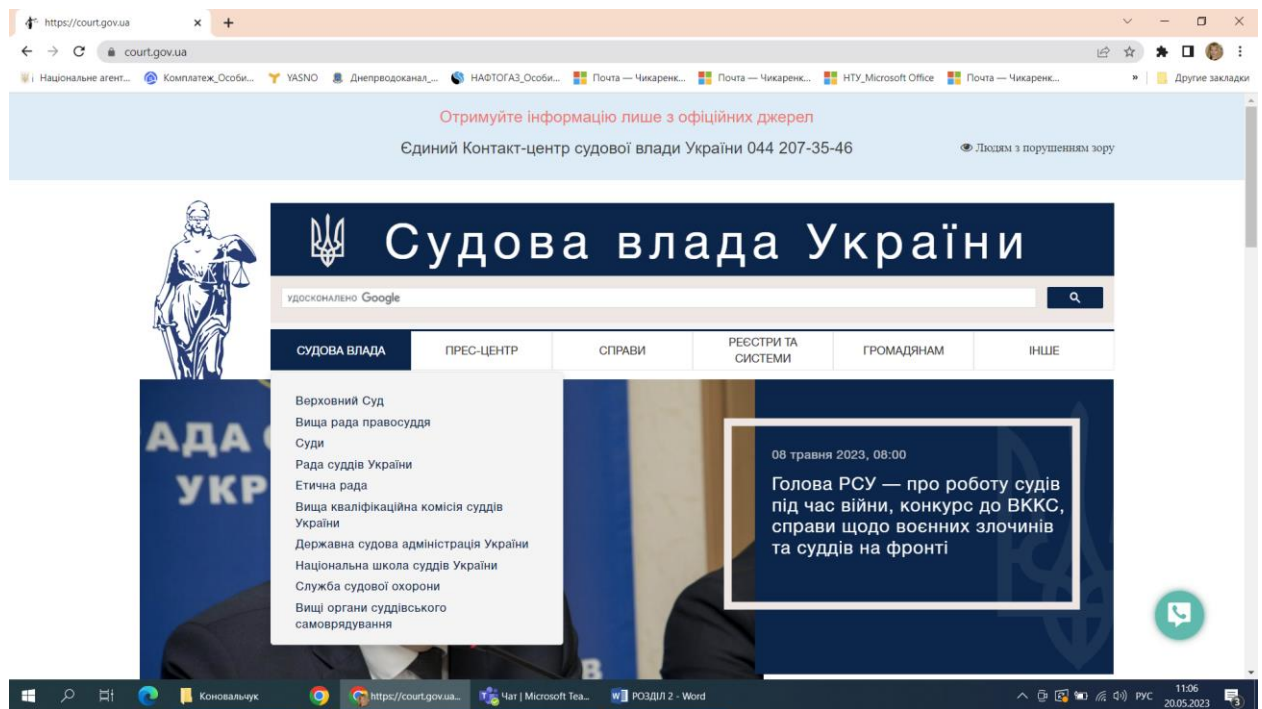

Рис. 2.1. Органи судової влади України [50]

Охарактеризуємо основні напрямки правового (адміністративно-правового) регулювання судової влади [13]:

- адміністративні процедури щодо створення, реорганізації та ліквідації судів;
- визначення адміністративно-правового статусу суддів;

- кадрова робота в системі судочинства (регулювання питань відбору, призначення, звільнення, відставки суддів і суддів, які перебувають на адміністративних посадах; заміщення вакантних посад державних службовців апарату судів, їх призначення та звільнення);
- встановлення меж повноважень суддів, які обіймають адміністративні посади;
- забезпечення адміністративного контролю у сфері судочинства;
- регулювання особистого прийому громадян у системі судової гілки влади;
- доступ до публічної інформації та взаємодії із засобами масової інформації;
- регулювання суддівського самоврядування;
- організація захисту суддів, охорони приміщень судів та підтримання в них правопорядку;
- визначення особливостей заохочення і дисциплінарної відповідальності суддів та державних службовців апарату судів;
- здійснення матеріально-технічних операцій в системі судової гілки влади;
- адміністративна відповідальність у сфері діяльності судів [13].

Слід зазначити, що правове регулювання судової системи безпосередньо пов'язано і з урегулюванням та легітимізацією усіх процесів, що в ній відбуваються. Так, у системі правосуддя нашої країни діє Вища кваліфікаційна комісія суддів України, яка є державним колегіальним органом суддівського врядування, і діє на постійній основі. Відповідно до ст. 98 Закону України «Про судоустрій та і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII [43], правове регулювання процедурних питань діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснюється згідно з Регламентом відповідно до цього закону. Інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України діють виключно за дорученням члена Вищої

кваліфікаційної комісії суддів України відповідно до правових актів, що регулюють діяльність Комісії.

Разом із тим, слід зазначити, що правове регулювання безпосередньо стосується і діяльності державних службовців – працівників, які виконують функції з обслуговування. Це – оплата праці та соціальні гарантії працівників апаратів місцевих, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів, апарату Верховного Суду, секретаріатів Вищої ради правосуддя і Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України тощо. Відповідно до ст. 150 («Державна служба в системі правосуддя, оплата праці та соціальні гарантії») Закону України «Про судоустрій та і статус суддів» [43], призначення на ці посади регулюються нормами законодавства про державну службу з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Дійсно, судова система України є незалежною від законодавчої та виконавчої влади, однак це не виключає її взаємодії з цими гілками державної влади. Так, взаємовідносини з іншими гілками влади відбуваються, зокрема, у сфері забезпечення діяльності судової системи – це функції організації діяльності судів, створення належних умов для здійснення правосуддя суддями тощо. Більшість із зазначених проблем регулюється нормами адміністративного права, зовнішнім виразом яких є джерела адміністративного права [13].

Отже, правове (або адміністративно-правове) регулювання судової системи здійснюється усіма видами джерел адміністративного права: Конституцією та іншими законами України; підзаконними нормативно-правовими актами, у першу чергу, органів суддівського самоврядування; джерелами міжнародного права у сфері правосуддя; рішеннями Верховного суду України та вищих спеціалізованих судів, рішеннями Європейського суду з прав людини, рішеннями інших міжнародних судових установ.

РОЗДІЛ 2

ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

2.1. Аналіз зарубіжного досвіду реформування судових систем

Як зазначалося вище, від моменту набуття Україною незалежності судова система країни фактично перебуває у стані перманентного реформування. Традиційно, кожен реформаторський період у цій сфері запроваджується під гаслами забезпечення незалежності судової гілки влади, наближення вітчизняної судової системи та процедури здійснення судочинства до міжнародних та європейських норм, стандартів, правил та принципів. Разом із тим, практика реалізації таких реформаторських ідей за роки незалежності України тільки загострила проблему [21], яка полягає у тому, що останнім часом рівень довіри суспільства до судової влади став вкрай низьким, постійно зростає рівень корумпованості суддів, доступ пересічних громадян до справедливого суду є обмеженим, не вистачає кадрового потенціалу. Ми бачимо, що проблематика здійснення судової реформи та забезпечення справедливого (ефективного, прозорого та позбавленого корупції) правосуддя завжди була й залишається актуальною серед науковців та державних діячів, оскільки лише стабільне законодавство та ефективне правосуддя здатні реально забезпечувати надійний захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави в цілому.

Саме тому, під час проведення сучасної судової реформи, зокрема, в умовах правового режиму воєнного часу та повоєнного періоду, дуже важливе значення для нашої країни має вивчення зарубіжного досвіду функціонування судової гілки влади провідних країн світу, зокрема, європейських. Для цього необхідно дослідити, насамперед, конституційні засади організації судової влади, здійснення судового управління,

характеристики судової системи та суддівського корпусу окремих зарубіжних країн світу.

У праці [21] зазначається, що у більшості зарубіжних країн підвалиною законодавчої регламентації судової влади є конституція, а конституційні засади регламентуються спеціальними законами. Конституції більшості зарубіжних країн містять розділи, присвячені судовій гілці влади: «Про судову владу» – конституції Японії, Іспанії, Франції; «Судова система» – конституція Македонії; «Правосуддя» – основний закон Федеральної Республіки Німеччина; «Суди» – конституція Португалії; «Судочинство» – конституція Угорщини та інші. У цих розділах традиційно визначаються конституційні засади судової влади як однієї зі складових системи розподілу влади. Також там розкривається зміст та основні принципи організації та діяльності судової системи, правовий статус суддів, судові гарантії прав і законних інтересів громадян [21].

Разом із тим, правове регулювання судової влади в різних країнах світу не є однаковим, і має свої специфічні особливості. Розглянемо їх більш детально. Наприклад, для Сполучених Штатів Америки характерною особливістю є відсутність єдиної загальнонаціональної судової системи. У США функціонують паралельно єдина федеральна система судів і самостійні судові системи кожного з 50 штатів, округу Колумбія і чотирьох федеральних територій. До федеральної системи судів входять [21]:

- Верховний суд США;
- апеляційні суди;
- окружні суди;
- спеціальні суди.

Верховний суд США очолює всю систему федеральних судів. Він посідає виняткове положення у всій структурі вищих державних установ поряд із Конгресом і Президентом США.

Апеляційні суди були створені в 1891 р. як суди проміжної юрисдикції між Верховним судом США і окружними судами. Зараз у країні діє 13

апеляційних судів. Вони розглядають скарги на рішення окружних судів, а також на рішення податкових і претензійних судів [31].

Крім того, у США діють спеціалізовані суди з розгляду справ у сфері міжнародної торгівлі, монітарних позовів до уряду США, банкрутства, податків, а також Апеляційний суд збройних сил, Апеляційний суд у справах ветеранів та суди адміністративних установ [6].

Окружні суди – основна ланка федеральної судової системи США. Вся територія країни поділена на округи з урахуванням кордонів між штатами, так що в одному штаті є від одного до чотирьох округів.

У США діють судові системи, що дуже різняться між собою [21]. Їх особливості пояснюються певними історичними умовами становлення судової влади в конкретному штаті. Загалом, у штатах існують суди першої інстанції, у більшості випадків проміжні апеляційні суди та верховні суди штатів. Кожна правова система відповідного штату є окремою, фактично закритою системою, що забезпечує захищеність права штату [31]. Вона має власний суд останньої інстанції, за яким залишається право визначального слова у питанні правозастосування у відповідному штаті. Отже, виключно в питаннях федерального права, які виникають первинно або у федеральному суді, або в суді штату, можна вести мову про існування проявів уніфікованої єдиної судової системи з єдиним найвищим судом – Верховним судом США – судом останньої інстанції щодо розгляду справ усіх категорій [8; 21].

Окрім судового врегулювання спору в США запроваджено інститут медіації. Наслідком запровадження цього інституту у США є те, що 95 % справ, що були направлені на медіацію, не дійшли до судового розгляду [21].

США та Канада є також родоначальниками запровадження посади керівника апарату суду, становлення його правового статусу та сучасної концепції адміністрування в суді [15]. Наприклад, у Канаді адміністратори суду з'явилися ще наприкінці 60-х років XIX століття у провінційних судах із метою адміністративної модернізації судів. Судові адміністратори тісно співпрацювали з головами судів, які делегували їм частину своїх

управлінських функцій. Лише тоді, коли пройшло 10 років, посада адміністратора з'явилась у всіх судах Канади, і судові адміністратори були повністю визнані серед суддівського корпусу, і встановлені вже рівноправні стосунки з головами судів.

Разом із тим, посада судового адміністратора з'явилася в Канаді раніше, ніж у США, оскільки в США ця посада з'явилася лише з часу проведення судової реформи у 2000 р., саме США необхідно вважати місцем народження посади сучасного судового адміністратора [15]. Крім того, судові адміністратори в Канаді створили власні професійні організації, у рамках яких проводяться регулярні зустрічі й видаються фахові періодичні видання. Саме такі організації підтримують роботу спеціальних центрів досліджень і професійної підготовки судових адміністраторів, де судові адміністратори обмінюються знаннями і досвідом між собою, отримуючи при цьому постійну підтримку і допомогу від своїх колег [15].

Особливість судової системи Великобританії полягає у тому, що судова система цієї країни складається з трьох відносно самостійних підсистем – судових установ Англії і Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії. Розглянемо побудову судової системи в цих країнах більш детально.

Верховний суд Англії і Уельсу включає три самостійні судові установи – Апеляційний суд, Високий суд і Суд корони. Усі названі суди належать до категорії вищих. Очолює цей Верховний суд – лорд-канцлер.

До нижчих в Англії і Уельсі належать суди графств і магістратські суди. Поряд із названими судами загальної юрисдикції в Англії і Уельсі діють спеціалізовані суди різної компетенції (наприклад, промислові, по трудовим спорам), деякі з яких мають назву трибуналів, що підкреслює, як правило, їх другорядне значення порівняно із судами [21].

У свою чергу, судова система Шотландії істотно відрізняється від англійської, і зберігає стосовно неї значну самостійність. У кримінальних справах як вища і остаточна інстанція виступає розташований в Единбурзі Високий суд юстиціаріїв. Вищою судовою інстанцією у цивільних справах є

Сесійний суд, що також засідає в Единбурзі. До системи нижчих судів відносяться шерифські та окружні суди (у кримінальних справах) [31].

У Великобританії, як зазначалося вище, також запроваджено інститут медіації, і показник її результативності становить 90-95% [21].

Розглянемо ще один приклад організації судової системи – систему Франції. Конституція Франції містить загальну модель конституційного регулювання діяльності судової влади. У трьох статтях Конституції визначено поняття судової влади, загальні принципи правосуддя, гарантії її незалежності. Так, ст. 64 передбачає, що президент Республіки є гарантом незалежності судової влади і Вища рада магістратури йому у цьому допомагає [18; 21].

Система загальних судів Франції представлена Касаційним судом, апеляційними судами і судами, що розглядають різні категорії справ по першій інстанції. Усі інші питання, які належать до порядку формування суддівського корпусу, правового статусу суддів, структури судової системи, делеговані органічним законам. До цих законів відносять насамперед закон Франції «Про Високу палату правосуддя» 1959 р., Закон Франції «Про Конституційну Раду» 1958 р., Закон Франції «Про Вищу раду магістратури» 1958 р., Закон Франції «Про статус магістратури» 1958 р., а також Кодекс судоустрою від 16 березня 1978 р., який регламентує структуру загальних судів [21].

У Федеральній Республіці Німеччина Конституція містить детальні положення стосовно юрисдикції судів, правових гарантій громадян та основних принципів здійснення правосуддя (розділ IX «Правосуддя»). Крім того, в основному законі широко трактується поняття судової влади, яка відповідно до ст. 92 юрисдикційно доручається суддям та здійснюється конституційним судом, федеральними судами і судами земель [21].

Конституція Федеральної Республіки Німеччина розрізняє п'ять основних галузей юстиції (загальна, трудова, соціальна, фінансова і адміністративна). Відповідно до цього поділу створено п'ять систем судів,

кожну з яких очолює власний найвищий судовий орган. При цьому загальним судам підсудні всі цивільні і кримінальні справи, які не віднесені до компетенції органів адміністративної юстиції та інших спеціалізованих судів. Діяльність загальних судів регламентується законом про судовий устрій, відповідними законами і положеннями про них. Очолює систему загальних судів Верховний федеральний суд. Лише Верховний федеральний суд з усіх загальних судів є загально-федеральною установою, а всі нижчестоящі відносно нього суди є судами відповідної землі [21].

У структурі і компетенції загальних судів окремих земель є певні, не дуже суттєві відмінності. Вищі суди землі діють як апеляційні і касаційні інстанції, і як суди першої інстанції. Вони утворені у всіх землях, що входять у ФРН, у кількості від одного до чотирьох. Наприклад, у Баварії існує три вищі суди землі і Баварський верховний суд у Мюнхені, який разом із повноваженнями одного з вищих судів землі здійснює за деякими категоріями цивільних і кримінальних справ функції Верховного федерального суду як касаційної інстанції для баварських судів [31].

Цікавим також є досвід побудови судової системи Австрії. Австрія, як і Німеччина, також є федеративною державою. Але відповідно до Федеральної конституції Австрії судочинство є прерогативою лише федеральної влади (ч. 1 ст. 83). Відповідно, в Австрії існують тільки федеральні суди, а землі Австрії не мають своїх судових органів. Однак у 1988 р. у кожній з дев'яти земель Австрії були засновані незалежні адміністративні суди, які почали функціонувати з 1991 р. [21].

У Конституції Австрії (розділ В – «Судова влада») значну увагу приділено питанням незалежності суддівського корпусу та праву громадян на судовий захист. Але при цьому там зазначено, що вищою інстанцією у цивільних і кримінальних справах є також Верховний суд Австрії (ст. 92) [31]. Також в Австрії існують суди другої та першої інстанцій. Судом другої інстанції є вищий суд землі. Такі суди створені в чотирьох містах – Відень, Грац, Лінц та Інсбрук (один суд на дві-три землі). Вони розглядають скарги

на вироки і рішення нижчестоящих судів, і за традиційно засідають у складі сенату з трьох професійних суддів. Суди першої інстанції в Австрії виступають суди землі або округу (таких судів 17). А нижчу ланку судової системи Австрії становлять близько 200 дільничних судів [31].

В Австрії діють також спеціалізовані суди, що не входять до загальної судової системи. Це, перш за все, суди у трудових справах, які повинні вирішувати конфлікти між підприємцями і працівниками за участю їх представників, а також третейські суди з питань соціального страхування, що розбирають конфлікти в цій галузі. У Відні діє єдиний на всю Австрію Торговий суд, у якому розглядаються спори господарського характеру, зокрема всі справи з банкрутства, а також патентний суд, що ухвалює рішення по клопотаннях про визнання патентів недійсними. До складу останнього входять професійні юристи і фахівці у різних галузях техніки [21].

Цікавий досвід організації судової системи в Італії. У цій країні поряд із загальними судами виділяються Державна рада й інші органи адміністративної юстиції (адміністративні суди), Рахункова палата (має компетенцію у сфері публічної звітності) і військові трибунали, що функціонують як у воєнний час, так і в мирний [21]. В основі системи загальних судів лежить судовий округ, який, як правило, не збігається з адміністративно-територіальними одиницями.

Загальну судову систему очолює Вищий касаційний суд. До функцій двадцяти трьох апеляційних судів, що засідають у головних містах судових округів, входить розгляд апеляційних скарг на вироки і винесені по першій інстанції ухвали трибуналів. Трибунали, у свою чергу, розглядають як суд першої інстанції кримінальні і цивільні справи, що перевищують компетенцію преторій, а як друга інстанція – апеляційні скарги на ухвалені преторіями вироки і рішення. Справи про найбільш серйозні кримінальні злочини входять до компетенції судів присяжних. Одноосібні мирові судді (консиліатори) наділені дуже обмеженою компетенцією [10].

Судова система Швеції також має свої специфічні особливості. У цій високо розвинутій європейській країні судді під час прийняття своїх рішень не залежать від парламенту і уряду. Таке невтручання цих двох гілок влади у діяльність судової системи Швеції гарантується відповідним законом. Незалежність також забезпечується незмінюваністю та пожиттєвим призначенням на посаду, а саме до досягнення 67 років, належним рівнем їх матеріального забезпечення, яке є високим і не може зменшуватись, а також складна процедура добору, призначення на посаду та звільнення з посади судді [21].

На цей час судова система Швеції є триланковою і складається із судів загальної та адміністративної юрисдикції, до структури яких входять місцеві суди, апеляційні суди, Верховний суд Швеції (найвища судова інстанція в цивільних і кримінальних справах) і Вищий адміністративний суд Швеції. Також існують спеціальні суди, або трибунали, які діють за особливою процедурою та не входять до судової системи Швеції [21].

Слід зазначити, що європейські країни також пішли шляхом США та Канади і запровадили в судах посаду судового адміністратора, розуміючи, що ініціативні методи управління та ефективні керівні кадри є невід'ємними факторами успіху і досягнення досконалості будь-якого суду. Також велике значення для забезпечення здійснення правосуддя у всіх європейських країнах мають органи суддівського самоврядування, до складу яких, як правило, входять і представники органів виконавчої влади [15].

Під час реформування судової системи України та її адаптації до європейських стандартів, норм та правил особливого значення набуває досвід держав, які відносно недавно почали реформувати свої судові системи відповідно до вимог Євросоюзу. До таких країн можна віднести Польщу та Грузію. Охарактеризуємо стисло кожна з них.

Слід зазначити, що Польща саме завдяки вмілим реформам, зокрема, судової системи, стала повноправним членом Європейського Союзу. Конституція Польщі у ст. 173 закріплює незалежність судової влади від

інших гілок державної влади, та зазначає, що судочинство здійснюють суди і трибунали. Також зазначено, що правосуддя здійснюють Верховний суд, загальні суди, адміністративні суди, а також військові суди. Так само як і в Грузії, у воєнний час допускається створення «надзвичайного суду»: «Надзвичайний суд або прискорений процес може бути встановлений тільки на час війни» (ч. 2 ст. 175 Конституції Польщі) [33].

Конституцією Польщі на Верховний суд покладено функцію здійснення нагляду за діяльністю загальних і військових судів у сфері винесення вироків і рішень. Вищий Адміністративний суд, а також інші адміністративні суди покликані здійснювати контроль за діяльністю публічної адміністрації. Цей контроль включає також винесення судових рішень про відповідність законам постанов органів територіального самоврядування й нормативних актів місцевих органів урядової адміністрації. Також у Польщі діє принцип інстанційності судочинства та гарантується не менше двох інстанцій при розгляді справ у суді [21].

У Польщі діють трибунали – Конституційний і Державний. Конституційний трибунал є органом конституційної юрисдикції й за компетенцією схожий з Конституційним Судом України. Державний трибунал створений для притягнення до відповідальності вищих посадових осіб країни за порушення Конституції чи закону у зв'язку із займаною посадою чи у сфері виконання своїх службових обов'язків [33].

Досвід реформ Грузії свідчить, що ще у 2005 р. Грузія почала реформування судової системи з метою забезпечення правосуддя та відновлення довіри суспільства. І сьогодні кожен крок цих реформ призвів до налагодження ефективного функціонування судової системи із забезпеченням доступу до правосуддя [21].

Повноваження і порядок діяльності загальних судів визначаються Органічним законом Грузії «Про загальні суди», де ст. 2 закріплено триланкову судову систему. Так, до структури загальних судів віднесено:

міські суди – суди першої інстанції, апеляційні суди і Верховний Суд Грузії, як найвища касаційна інстанція [38].

Грузія почала реформування своєї судової системи з формування високопрофесійного кадрового потенціалу. По-перше, там стали проводитися кваліфікаційні іспити суддів за фахом, тобто за їх спеціалізаціями (кримінальній, адміністративній, цивільній). Такий відбір був введений для того, щоб ті судді, які мають більш високу кваліфікацію у певній галузі права, здійснювали судочинство в юрисдикції цієї галузі [28].

Пізніше було підвищено заробітну плату суддів, що мало закріплення у відповідному законі. Це було зроблено з метою протидії корупційній діяльності. Далі була значно покращена судова інфраструктура, до складу якої входили і приміщення, які на початку судової реформи знаходилися у жахливому стані. Їх ремонтування спочатку здійснювалося за фінансової підтримки Світового банку, але на цей час це здійснюється за бюджетний рахунок. З'явилися електронні дисплеї, що забезпечило можливість підготовки стенографічних звітів та протоколів слухань в електронному вигляді, а також у зручному режимі переглядати речові докази [28].

Для того, щоб судова влада самостійно управляла системою, у Грузії було створено незалежні від виконавчої та законодавчої влади інститути. З 2011 р. почалося поетапне впровадження суду присяжних, а згодом і інституту медіації, що покликане збалансувати навантаження судів. Для ефективної роботи системи медіації між Верховним Судом Грузії та Тбіліським державним університетом було підписано угоду про підготовку медіаторів [21]. Для зміцнення зв'язків між судовою владою та громадськістю було введено посаду судді-спікера. Також здійснювалося спеціальне навчання суддів основам взаємодії з ЗМІ (журналістами) та ввічливого та дружнього прийому громадян. Сьогодні у кожному суді працюють по два-три спеціально навчені судді, які завжди готові прокоментувати рішення своїх колег у тій чи іншій справі [21], що, на нашу думку, було б доцільно впровадити і в Україні.

Таким чином, бачимо, що у таких країнах, як Сполучені Штати Америки та Великобританія, діє складна та децентралізована система судоустрою. Це пов'язано з їх формою державного устрою та історичними процесами. Проте, для більшості країн Європейського Союзу характерна триланкова судова система. Чотириланкова система зберігалася лише в кількох країнах із федеративним устроєм – у Німеччині та Іспанії, регіони якої історично мають сильні автономні повноваження [21]. Така чотириланкова судова система створює зайву бюрократію, адміністративний тягар, призводить до надмірної складності й затягування провадження, загрожує створенням процесуальних затримок, численними та складними колізіями юрисдикції.

Також слід зазначити, що професійні управлінці відіграють дедалі вагомішу роль у роботі судів у різних країнах світу (США, Канада, Франція, Німеччина, Португалія тощо), водночас із цим відбувається подальший розвиток і становлення професії судового адміністратора, з метою здійснення цими посадовцями належного та ефективного організаційного забезпечення діяльності судів [15]. Велике значення для забезпечення правосуддя в розглянутих країнах мають спеціально утворені органи суддівського самоврядування, до складу яких зазвичай входять і представники органів виконавчої влади, яким, як правило, законодавством відповідних держав надається право щодо відбору кандидатів на посади суддів, а також притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Отже, проаналізувавши зарубіжний досвід судових реформ, маємо можливість скористатися надбаннями світової цивілізації та в подальшому сформулювати на цій основі власні рекомендації та пропозиції щодо імплементації позитивного досвіду зарубіжних країн для удосконалення діяльності судів у нашій країні, для чого далі у роботі нами буде охарактеризовано сучасний стан та проблеми реформування судової системи України в умовах як мирного часу, так і правового режиму воєнного стану.

2.2. Проблеми реформування судової системи України у мирний час

Вище ми писали, що створення правової держави є одним із найактуальніших завдань, яке стоїть сьогодні перед Україною. Здійснити його неможливо без усвідомлення ролі у цьому процесі правових інститутів, покликаних активно сприяти охороні прав і свобод громадян, зміцненню законності і здійсненню правосуддя. Як зазначалося вище, без ефективного функціонування незалежної, справедливої та сильної судової системи існування демократичної, правової держави і громадянського суспільства не є можливим.

В останні роки слово «суд» для багатьох українців асоціюється із несправедливістю. Адже маємо справи, коли високопосадовці тим чи іншим чином змогли уникнути відповідальності за свої незаконні дії або ж навпаки – невинні особи були засуджені. Крім того самі ж судді часто погіршують репутацію судової системи. Згадаємо лише останні новини про хабарі ексголови Верховного суду В. Князева чи смертельну ДТП за участі голови Макарівського районного суду.

Ситуацію може змінити лише судова реформа. В Україні вона активізувалася майже 10 років тому. Зміни в судовій системі також є однією з рекомендацій Європейської комісії.

Проаналізувавши організаційно-правові засади функціонування судових систем у провідних зарубіжних країнах (див. п. 2.1), можна дійти до висновку, що на сьогоднішній день Україна стоїть на шляху приведення національного законодавства у сфері організації та здійснення судочинства у відповідність до міжнародних та, зокрема, європейських правових гром. Особливе значення в даному напрямку мало прийняття в 2016 році Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [43], який закріпив основні положення міжнародних нормативно-правових актів, що визначають принципи здійснення правосуддя та основоположні засади діяльності судів.

Втім, на сьогоднішній день є ще багато питань в діяльності судів, які потребують вирішення, у тому числі шляхом доведення чинного законодавства та організаційних процедур у відповідність до міжнародних, зокрема, європейських стандартів, норм і правил. Так, судова система України потребує постійного вдосконалення, насамперед, у частині подолання корупції, конкретизації засад взаємодії судової та інших гілок влади, перегляду складу та повноважень органів суддівського самоврядування тощо [1].

Разом із тим, як зазначалося вище, сьогодні в Україні склалася така ситуація, що самі судді тривожаться через те, що в країні забуто про презумпцію невинуватості стосовно самих вершителів правосуддя. При розгляді резонансних справ прокуратура грає на почуттях та на так званому «ура-патріотизмі», а засоби масової інформації, на жаль, підтримують такі маніпуляції, та не хочуть розбиратися, що насправді відбувається [16].

Негативне ставлення населення країни до судової влади формується, у тому числі, через відсутність зв'язку із засобами масової інформації, адже суддя не може дозволити собі коментувати дії влади або рішення у резонансній справі. Судді не схильні довіряти медійникам, які часто не компетентно та / або упереджено подають інформацію, а також громадським активістам, яких доволі часто її використовують для тиску на суд і провокування [16].

Декілька років тому Рада суддів провела низку досліджень і виявила, що деякі судді, не впоравшись із суспільним тиском, скінчили життя самогубством, деякі втратили старих батьків, які не витримали «громадського» осуду, деякі просто пішли працювати в іншу сферу [46].

За матеріалами анкети для суддів, розробленої в рамках Проекту Ради Європи «Посилення незалежності, ефективності та професіоналізму судової влади в Україні» було визначено найбільш значущі фактори, які негативно впливали та впливають на стан незалежності суддів в Україні [52]:

- втручання (листи, звернення, телефонні дзвінки тощо) окремих народних депутатів у діяльність суддів;
- намагання через президента України та працівників адміністрації неправомірно впливати на судову владу та суддів;
- намагання Кабінету Міністрів України та представників урядових структур неправомірно впливати на судову владу та суддів;
- намагання Верховної Ради України та представників парламентських комітетів неправомірно впливати на судову владу та суддів;
- намагання окремих керівників органів влади місцевого рівня неправомірно впливати на судову владу та суддів;
- пониження окремими політиками авторитету судової влади;
- порушення органами та посадовими особами законодавчої й виконавчої влади презумпції невинуватості та привласнення судових функцій;
- використання суддів у політичній боротьбі;
- недостатнє фінансування судів та здійснення цього фінансування в ручному режимі;
- певна політична заангажованість та непрофесіоналізм засобів масової інформації (телебачення, друковані ЗМІ, радіо, інтернет);
- публічне оцінювання судових рішень посадовими особами;
- відсутність прецеденту та механізму притягнення до відповідальності осіб, які намагаються неправомірно впливати на суддів;
- незадовільне матеріально-технічне забезпечення судів;
- низький рівень заробітної плати суддів;
- відсутність реального впливу судової влади на формування бюджету судової системи та неможливість контролювати використання коштів;
- неправомірне використання посадовими особами законодавчої та виконавчої влади владних повноважень, пов'язаних з призначенням,

обранням, звільненням суддів, притягненням їх до відповідальності, обранням суддів на адміністративні посади;

- винесення окремими суддями суперечливих або сумнівних рішень;
- відсутність комунікацій всередині судової влади;
- недосконалість та суперечливість законодавства;
- недосконалий (або занадто ускладнений) механізм професійного відбору на посаду судді;
- бездіяльність органів суддівського самоврядування у захисті суддів [52].

На подолання цих та інших проблем, які негативно впливають на стан незалежності суддів в Україні, і спрямована сучасна судова реформа.

Ще раз підкреслимо, що в умовах намагання України якомога швидше отримати статус повноправного члена ЄС (для чого потрібно інтегруватися до європейського правового простору), комплексне реформування судової системи країни має відбуватися з урахуванням вимог європейських та міжнародних стандартів, що повинно забезпечити ефективність правосуддя, доступ громадян до суду та право людини на справедливий суд.

У сучасному суспільстві все більшої актуальності набувають питання забезпечення правового статусу окремих категорій громадян, їх об'єднань або соціальних груп. Особливого значення ця проблема набула в рік 50-річчя прийняття і проголошення Генеральною Асамблеєю ООН Загальної Декларації прав людини [12]. Процес посилення юридичних гарантій правового становища людини в суспільстві є по суті об'єктивним, тому що свідчить про розвиток соціальної організації, її вдосконаленість, прогресивність. Крім того, визначаючи Україну правовою соціальною державою, ми повинні визнати і забезпечити реальну наявність закріплених на конституційному рівні прав та свобод громадян. Соціальний прогрес, втілення концепції правової держави дійсно є досить вагомими чинниками, що вимагають вдосконалення сучасної системи юстиції в Україні, підвищення рівня правової захищеності громадян.

У демократичних державах вже давно дійшли висновку, що основою будь-якої цивілізованої держави є суд і система правосуддя, адже підкорення суспільних відносин закону й правилам поведінки – це фундамент, на якому будується правова держава. Відповідно до ст. 1 Конституції України [17] наша країна є правовою державою, в якій судова влада є самостійною, незалежною гілкою влади в системі її поділу.

Охарактеризуємо, які ж кроки пройшла судова реформа за останні майже півтора десятка років (починаючи з 2010 року), і які проблеми виникли на шляху її впровадження. Як зазначалося вище, у 2010 році Верховна Рада України прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [42] (зараз він втратив чинність на підставі нового закону 2016 р. [43]), ця подія ознаменувала початок серйозних змін у судовій системі, але була сприйнята неоднозначно.

До позитивних новел того періоду можна віднести: запровадження автоматизованого розподілу справ між суддями в усіх судах, посилення відповідальності суб'єктів владних повноважень за невиконання судових рішень в адміністративних справах тощо. Запроваджено обов'язкову спеціальну підготовку суддів, у тому числі перед призначенням на посаду, та конкурсну процедуру добору майбутніх суддів у єдиній постійно діючій Вищій кваліфікаційній комісії суддів. Також встановлено обов'язок декларування доходів і видатків судді та його сім'ї. Уперше на рівні закону вичерпно регламентовано виплату суддівської винагороди. Було вирішено питання про окрему касаційну інстанцію у цивільних та кримінальних справах шляхом створення відповідного вищого суду, ліквідовано військові суди тощо. Державну судову адміністрацію виведено з виконавчої влади і введено до системи судової влади. Обмежено повноваження голів судів, що давали їм можливість втручатися у здійснення правосуддя [11].

Водночас цей закон певним чином погіршив доступ людей до правосуддя і заклав низку загроз незалежності суддів. Так, законом 2010 року [42] було внесено зміни до усіх процесуальних кодексів, частина з яких

викликала негативні наслідки. Начебто з метою подолання судової тяганини було скорочено процесуальні строки. При значному навантаженні на суддів необхідність дотримання цих строків призвела до численних порушень процесуальних прав сторін та поверхового вирішення справ.

Верховний Суд України було позбавлено ефективних можливостей забезпечувати однакове застосування норм матеріального права, а щодо норм процесуального права – то такі можливості відсутні взагалі. Венеціанська комісія дійшла висновку, що «умисна спроба скоротити повноваження Верховного Суду знаходиться далеко за межами бажання створити більш ефективну судову систему», і є результатом нездорового конфлікту між судовою владою і виконавчою владою [27].

Цей закон створив серйозні важелі для політичного тиску на суддів. Незважаючи на формальне обмеження участі президента і парламенту у формуванні суддівського корпусу, центр ухвалення рішень перемістився до підконтрольних політичній владі Вищої ради юстиції та Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Так, Вища рада юстиції, що перебувала під сильним політичним впливом, отримала значні можливості щодо добору і звільнення суддів, призначення голів судів та їхніх заступників.

Значні повноваження щодо суддівського корпусу одержала Вища кваліфікаційна комісія суддів. Незважаючи на те, що більшість у ній складають судді, обрані з'їздом суддів України, однак і цьому органу не вдалося уникнути політизації. Перед формуванням її нового складу за законом 2010 року було проведено таку реорганізацію органів суддівського самоврядування, що фактично вони стали керованими ззовні [27].

Законом 2010 року не було передбачено конкурсних засад для просування судді по службі, не визначено критеріїв, за якими суддів добирали до судів вищого рівня. Нові механізми створили можливість утримувати кожного суддю під постійною загрозою дисциплінарної відповідальності і звільнення (наприклад, через порушення строків розгляду справ). Про залежність суддів свідчить широке використання судів у

заборонах мітингів та демонстрацій, ухваленні інших вигідних для політичної влади рішень, а також судів, прокуратури, служби безпеки і міліції – у кримінальних переслідуваннях опозиції та правозахисників. Автоматизовану систему розподілу справ виявилось не складно обійти, зокрема й шляхом запровадження спеціалізації суддів.

Отже, судова реформа 2010 року, попри деякі позитивні новели, погіршила доступність правосуддя для людей і суттєво підірвала суддівську незалежність. Забезпечення права людини на справедливий суд не стало справжньою метою судової реформи. Судова реформа практично не вплинула на функціонування інших державних інститутів (прокуратура, система виконання судових рішень, пенітенціарна судова система тощо).

Тому сьогодні, в умовах реформування всієї системи публічного управління, питання проведення судової реформи є одним із найбільш актуальних та обговорюваних, особливо в світлі подальшої євроінтеграції нашої держави. Безсумнівно, основним її завданням є утвердження справедливого суду та вдосконалення вітчизняної судової системи. І це не втрачає актуальності незважаючи на те, що країна зараз знаходиться в умовах правового режиму воєнного стану, а навпаки, тільки підвищує її.

На цей час першочерговим завданням у цьому напрямку є відновлення довіри до судової влади, що безумовно потребує підвищення якості її кадрового складу. Також, як зазначалося вище, основоположну роль у реформуванні судової системи зіграло прийняття нового Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» [43], який визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

Слід зазначити, що ще п'ять років тому судова система України знаходилася серед країн з найнижчим у Європі бюджетом – 8,1 євро на душу населення, що у 8 разів нижче за середнє по Європі. Значною мірою вона фінансується за рахунок судових зборів (37 %, що вдвічі більше за середній

європейський показник). При цьому кількість суддів в Україні менша за середньоєвропейську (14 проти 21 на 100 тисяч мешканців) [24].

Рівень недоукомплектованості судьями в судах України кілька років поспіль у середньому перевищує 40 %, а в деяких судах – понад 60 %. Близько 30 судів узагалі не функціонують [24]. У жовтні 2020 року, який позначився коронавірусною пандемією COVID-19, 80 українських судів мали тільки одного працюючого суддю. Тобто, Україна має вдвічі нижчу чисельність суддів на 100 тис. населення, ніж у середньому по Європі [4].

Такі показники є дуже невтішними. Саме тому реформування судової системи, необхідність розширення гарантій реалізації прав та законних інтересів людини і громадянина в суді, забезпечення принципу верховенства права потребує пошуку нових підходів у формуванні самого суддівського корпусу.

В останні роки висловлюється також ідея про можливість обрання суддів безпосередньо народом. Вище зазначалося, що вдосконалення суддівського корпусу в контексті сучасного етапу та тенденцій реформування системи судоустрою України за своїм змістом складається з послідовних стадій [9]: очищення суддівського корпусу; оновлення суддівського корпусу; ефективізація нормативно-правового механізму (моделі) формування суддівського корпусу; модернізація статусу суддівського корпусу; забезпечення стабільності суддівського корпусу.

Слід зазначити, що центральне місце в реалізації правозастосування належить судді. Його професійність, моральні якості можуть сприяти підвищенню його авторитету як органу судової влади, так і підірвати задекларовані принципи законності, об'єктивності, справедливості та неупередженості.

Отже, фундаментальним завданням сталого демократичного розвитку держави в сучасних умовах є забезпечення ефективності діяльності судової влади. Усі процеси державного регулювання певною мірою знаходяться в постійній взаємодії із суддівським корпусом. Завдання судової гілки влади як

у мирний час, так і в умовах правового режиму воєнного стану, полягає не лише у здійсненні правосуддя та конституційному нагляді, але й у постійних узгоджених діях з іншими органами влади по вдосконаленню правових інструментів, що регулюють діяльність суддівського корпусу [9]. Саме тому кожна країна світу намагається розробити не лише вдалі закони, але й налагодити ефективну та незалежну роботу суддівського корпусу, представники якого ці закони будуть застосовувати.

2.3. Реформування судової системи України в умовах правового режиму воєнного стану

Як зазначалося вище, слово «суд» для багатьох українців асоціюється із несправедливістю. Адже маємо справи, коли високопосадовці тим чи іншим чином змогли уникнути відповідальності за свої незаконні дії, або ж навпаки – невинні особи були засуджені. Крім того, самі ж судді часто погіршують репутацію судової системи (див. п. 2.2). Тому дійсно, ситуацію може змінити лише справжня судова реформа. І сьогодні, в умовах правового режиму воєнного стану, а також з урахуванням отриманого Україною у червні 2022 року статусу кандидата в члени ЄС, зміни в судовій системі мають пришвидшитися. Необхідність здійснення змін у судовій системі України безпосередньо обумовлена однією з рекомендацій Європейської комісії.

На цей час судова система України продовжує функціонувати й намагається долати труднощі, викликані війною. Безперебійність функціонування системи забезпечена Верховним Судом України шляхом зміни територіальної підсудності. Якщо кінець лютого-середина квітня 2022 року відзначилися постійною зміною територіальної підсудності багатьох судів, які опинились на окупованій території або знаходились в безпосередній зоні бойових дій, то вже починаючи з 21 квітня 2022 року

Верховний Суд України прийняв розпорядження про відновлення територіальної підсудності багатьох судових справ, зокрема [37]:

- Іванківського районного суду Київської області;
- Брусилівського, Малинського та Овруцького районних судів Житомирської області;
- Господарських судів Сумської та Чернігівської області;
- Макарівського районного суду Київської області;
- Ірпінського міського суду Київської області;
- 25 районних судів Чернігівської області.

Перелік судів, чия підсудність була змінена та відновлена протягом перших 6 місяців війни (станом на 22.07.2022), представлений у додатку В [30].

Разом із тим, слід звернути увагу, що відновлення підсудності того чи іншого суду не означає, що справа, яку почав розглядати інший суд «на заміні», буде згодом передана до суду, чия підсудність відновлена. Наприклад, розпорядженням Верховного Суду від 10.03.2022 № 4/0/9-22 [39] підсудність Брусилівського райсуду Житомирської області була змінена на Корецький райсуд Рівненської області. А вже розпорядженням Верховного Суду від 21.04.2022 № 24/0/9-22 [36] підсудність Брусилівського суду була відновлена.

Однак, усі судові справи, що надійшли до Корецького районного суду Рівненської області за період з 10.03.2022 року по 21.04.2022, за зміненою територіальною підсудністю мають бути ним і розглянуті, хоча підсудність Брусилівського районного суду вже відновили. Такий самий підхід стосується розгляду справ в інших судах, чия підсудність була відновлена.

Отже, на цей час не можна повною мірою говорити про активізацію судового розгляду справ. Поки ще не зрозуміло – частіше чи рідше будуть українці подавати до суду позови у зв'язку з воєнним станом, але суди все одне матимуть розглядати і так звані довоєнні справи.

Вже у перші 3 місяці війни (станом на середину травня 2022 року) суди призначили 14 судових засідань у справах, супровід яких безпосередньо здійснювався старшим юристом практики вирішення судових спорів Ю. Сівовною як представником однієї зі сторін судового процесу. Переважно це цивільні й господарські справи, а також справи про адміністративні правопорушення, з яких розгляд справ було призначено [45]:

- Суди міста Києва: 5 судових засідань (3 – загальні суди, 1 – Господарський суд м. Києва, 1 – Верховний Суд);
- Суди Київської області: 3 судових засідання (Обухів, Бориспіль);
- Суди Вінницької області: 2 судових засідання (Тростянецький районний суд Вінницької області);
- Суди Житомирської області: 2 судових засідання (Господарський суд Житомирської області);
- Суди Рівненської області: 2 судових засідання (Корецький районний суд Рівненської області) [45].

Така динаміка судового розгляду справ навіть за запропонованим прикладом демонструє достатньо активну роботу судів, яку можна порівняти майже з довоєнним станом речей. Але не можна не відмітити, що розгляд судових справ під час воєнного стану має свої особливості.

Що стосується Вищої ради правосуддя, яка була утворена у 2017 році на заміну Вищій раді юстиції, то вона є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який має діяти в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів.

Але у зв'язку з тим, що наприкінці 2021 року розпочала роботу Етична рада, що мала перевірити усіх членів Вищої ради правосуддя на добросовісність, більшість членів ради добровільно пішли з посади через

незгоду із можливістю їх перевірки, і з 22 лютого 2022 року Вища рада правосуддя втратила повноважність.

А ще через два дні розпочалося повномасштабне вторгнення рф до України, однак майже рік Вища рада правосуддя не працювала, через що увесь цей час було неможливо призначити або звільнити суддів, а також затримати чи відсторонити від роботи суддів-колаборантів. Рада відновила кворум лише 12 січня 2023 року, після закінчення перевірки кандидатів до Вищої ради правосуддя і затвердження її нових членів.

Слід зазначити, що згідно з рекомендаціями Ради суддів України від 02.03.2022 р., суддям рекомендовано по можливості відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, зважати на те, що багато учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи через задіяння до функціонування критичної інфраструктури, вступ до лав Збройних сил України, територіальної оборони, добровольчих воєнних формувань та інших форм протидії збройної агресії проти України, або не можуть прибути в суд у зв'язку з небезпекою для життя [45]. Справи, які не є невідкладними, рекомендовано розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження.

Автор праці [45] зазначає, що в цілому суди виконують такі рекомендації. Переважно це стосується некримінальних справ, які зумовлюють участь всіх учасників судового процесу. У випадку наявності клопотань про відкладення судового розгляду у зв'язку з воєнним станом, суди, як правило, відкладають такий розгляд, розуміючи становище учасників спору та всіяко їм у цьому сприяючи.

Водночас суди дедалі активніше застосовують можливість проводити судові засідання в режимі онлайн. Це є доцільним, оскільки негативні наслідки збройної агресії рф проти України, дефіцит та висока вартість палива та порушення транспортного сполучення між містами значно ускладнюють пересування учасників процесу до інших регіонів України [45].

Значну роль в організації процесів розгляду судових справ грає комунікація з судами та отримання інформації про перебіг справ. У цьому контексті слід зазначити, що ще на початку процесів реформування судової системи України пріоритетним визначено розвиток електронних ресурсів та формування єдиної комплексної електронної системи, яка б виконувала роль не тільки інформування та ознайомлення з новинами у сфері здійснення правосуддя, а й реєстрації, ведення судових справ та повного професійного супроводження усіх питань, що стосуються судочинства.

Як зазначалося вище (див. п. 1.2), для відображення діяльності судової влади в Україні, забезпечення її прозорості та об'єктивності у віртуальному просторі було створено офіційний веб-портал «Судова влада України» (<https://court.gov.ua>) [50], на якому публікується інформація про діяльність судів, інших органів і установ судової гілки влади. Але під час повномасштабної війни ситуація з роботою порталу дещо змінилася. Тимчасове припинення діяльності Єдиного державного реєстру судових рішень, а також функціоналу веб-сайту судової влади «Стан розгляду справ» у зв'язку з російською військовою агресією значно вплинули на можливість отримувати інформацію про перебіг розгляду судових справ та прийняті судові рішення.

Під час введення правового режиму воєнного стану учасникам судових процесів прийшлося робити так само, як робили років 8-10 років тому: шукали телефон суду в доступних джерелах, телефонували в довідкову службу або канцелярію суду (відділ діловодства) і дізнавались там про інформацію по справі, або ж шукали телефон помічника або секретаря судового засідання, щоб отримати необхідні відомості по справі. По телефону також можна повідомити, що ви відправили електронною поштою клопотання, що підписане КЕП, і просите перевірити, чи не потрапило воно в спам [45].

Так, відомий приклад, коли в одному з судів Вінницької області працівники канцелярії та особи, які відповідальні за прийняття та реєстрацію

вхідної електронної пошти, знаходились в різних приміщеннях, і якщо б не телефонні дзвінки до суду, то всі надіслані процесуальні документи так би й залишились у папці «спам». Помічник судді та працівники канцелярії врешті знайшли всі документи, зареєстрували їх та вчасно передали судді.

Є ще й інші приклади, коли в ХХІ столітті та в умовах війни деякі суди міста Києва та Київської області не можуть налагодити елементарний телефонний зв'язок із судом. І з огляду на функцію «Розклад судових засідань» згаданих судів на веб-сайті судової влади (який працює і під час війни), розуміємо, що правосуддя в цьому суді начебто відбувається, але, враховуючи віддаленість суду та відсутність зворотного зв'язку, знаходишся ніби у вакуумі [45].

Слід зазначити, що хоча система «Електронний суд» і позиціонується як один із ефективних способів онлайн судочинства та створена з метою замінити очні судові засідання (тобто в режимі оффлайн), користування нею є не завжди комфортним. Одним із прикладів, окрім звичайних мережевих перешкод, коли система з різних причин «підвисає», також може бути ситуація, коли сторонам провадження надається доступ до матеріалів справи в електронному вигляді, але з різних технічних причин учасник спору не може з ними ознайомитись. Унаслідок цього необхідно повторно відкласти розгляд справи для того, аби всі мали можливість ознайомитися з її матеріалами. Та навіть у таких випадках судді йдуть на зустріч сторонам і відправляють сканкопії справ та окремих матеріалів на вказану учасником спору електронну пошту [45].

Разом із тим, незважаючи на всі загрози та ризики, викликані війною, українська судова система продовжує функціонувати й гідно долати труднощі. Як зазначалося вище, безперервність функціонування системи забезпечена Верховним Судом України шляхом зміни територіальної підсудності.

Доступ до правосуддя може бути забезпечений або безпосередньою участю в судових засіданнях або в режимі онлайн. Водночас можна констатувати, що судді лояльніше ставляться до учасників спору, які з різних причин, що викликані військовим станом, не можуть прибути на судові засідання та вчасно готувати процесуальні документи. Таке ставлення виражається в тому, що судові засідання відкладаються, а строки для подачі процесуальних документів продовжуються.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ З РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Особливості розгляду судових справ під час дії правового режиму воєнного стану

У попередньому підрозділі ми розглянули проблеми реформування судової системи України в умовах правового режиму воєнного часу, та проаналізували зміни, що відбулися вже в перші три місяці війни. Розглянемо детальніше, як воєнний стан вплинув на розгляд судових справ.

Слід зазначити, що станом на сьогодні, попри наявні ризики та виклики, суди в Україні продовжують активно здійснювати правосуддя. Проаналізуємо особливості розгляду судових справ під час дії правового режиму воєнного стану, які визначають відомі юристи-практики провідної української юридичної компанії GOLAW, що працює за міжнародними стандартами [59]. Компанія неодноразово була високо відмічена провідними міжнародними рейтингами, серед яких The Legal 500, Chambers & Partners, IFLR 1000, Best Lawyers, Who is Who Legal, та входить до ТОП-5 кращих юридичних фірм України [59].

Так, А. Ніколенко та І. Миронова [26] характеризують зміни у територіальній підсудності судових справ, які, враховуючи неможливість здійснення правосуддя на окремих територіях держави під час воєнного стану, відбувались в оперативному порядку. Автори публікації [26] також відмічають, що станом на 22.07.2022 Верховний Суд України опублікував перелік судів у різних областях України, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану (див. п. 2.3, додаток В).

Окрім того, Верховний Суд України також періодично публікує інформацію про відновлення територіальної підсудності справ судів на територіях, де вже не ведуться активні бойові дії (додаток В).

Важливо зазначити, що суди, які розташовані на безпечних на цей час територіях, продовжують працювати у штатному режимі [26]. Окремо нагадаємо, що навіть в умовах воєнного стану створення надзвичайних та особливих судів, а також скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства заборонено законом.

Що стосується поновлення процесуальних строків, то введення на території України воєнного стану не зупинило перебіг процесуальних строків у судових справах. Однак ще на початку повномасштабного вторгнення рф Верховний Суд України у своїх повідомленнях на сайті «Судова влада України» [50] зауважував, що запровадження воєнного стану на території України є поважною причиною для поновлення процесуальних строків. При цьому аналіз судової практики засвідчує, що саме лише посилення на факт впровадження на території України воєнного стану не є безумовною підставою для поновлення процесуального строку у справі [26].

Так, Верховний Суд України наголошує, що питання поновлення процесуального строку у випадку його пропуску з причин, пов'язаних із запровадженням воєнного стану в Україні, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням доводів, наведених у заяві про поновлення такого строку.

Сам по собі факт запровадження воєнного стану в Україні не може бути підставою для поновлення процесуального строку. Такою підставою можуть бути обставини, що виникли внаслідок запровадження воєнного стану та унеможливили виконання учасником судового процесу процесуальних дій протягом установленого законом строку (ухвала Касаційного цивільного суду від 21.07.2022 у справі №127/2897/13-ц).

Таким чином, суди поновлюють пропущені процесуальні строки, якщо учасник справи доведе у заяві про поновлення такого строку наявність

обставин, які виникли внаслідок запровадження воєнного стану та унеможливили своєчасне виконання процесуальної дії [26].

Так, наприклад, Верховний Суд України визнавав поважними причини пропуску строку на касаційне оскарження та поновлював його у випадку обґрунтування заяви фактом перебування на військовій службі (ухвала Касаційного адміністративного суду від 15.07.2022 у справі №460/14618/21).

Підкреслимо, що під час визначення поважності причин пропуску процесуального строку, суди будуть враховувати місцезнаходження суду, поточний хід бойових дій, наявність у конкретної особи фактичної можливості звернутися до суду із дотриманням процесуального строку.

Що стосується продовження строків загальної та спеціальної позовної давності, то 15 березня 2022 року Верховна Рада прийняла закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», яким було доповнено Цивільний кодекс окремим пунктом щодо строків давності.

Так, у розділ «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу додано п.19, який передбачає, що на період дії воєнного і надзвичайного стану продовжуються строки, установлені [26]:

- ст. 257–259 – загальний і спеціальні строки позовної давності;
- ст. 362 – строк позовної давності за вимогами щодо продажу частки у спільній частковій власності;
- ст. 559 – строки для припинення поруки;
- ст. 681 – строки давності, які застосовуються до вимог щодо недоліків проданого товару;
- ст. 728 – строки давності, які застосовуються до вимог про розірвання договору дарування;
- ст. 786 – строки давності, які застосовуються до вимог, що випливають з договору найму;
- ст. 1293 – строки позовної давності за вимогами про визнання неправомірними дій виконавця заповіту.

Продовження строків позовної давності не поширюється на звернення до суду в порядку адміністративного судочинства, оскільки останній строк передбачений нормами процесуального права, а не матеріального. Тому у разі пропуску строку, передбаченого адміністративним процесуальним законодавством, особа, яка бажає звернутися до суду за захистом своїх порушених прав та інтересів, повинна подати клопотання про поновлення пропущеного строку з належним обґрунтуванням поважності причин такого пропуску [26].

Також за останній рік – під час дії правового режиму воєнного стану – спостерігається висока активізація онлайн-судочинства. Ще на початку війни Рада суддів у своїх рекомендаціях судам зазначала про необхідність по можливості відкладати розгляд справ, за винятком невідкладних судових розглядів (взяття під варту, продовження строків тримання під вартою) та знімати їх з розгляду, зважаючи на те, що велика кількість учасників судового процесу не мають змогу прибути до суду через небезпеку для життя або не можуть подати заяву про відкладення розгляду справи чи про розгляд справи у режимі відеоконференції у зв'язку із роботою на об'єктах критичної інфраструктури, вступом до лав Збройних сил України, територіальної оборони тощо. Однак наразі суди, які розташовані на безпечних на цей час територіях, продовжують розгляд у судових засіданнях цивільних, адміністративних та господарських справ [26].

Ураховуючи те, що в умовах збройної агресії РФ проти України особиста участь у судовому засіданні може бути небезпечною для учасників справи, активно практикується участь у судовому засіданні поза межами приміщення суду – у режимі відеоконференції. Така форма участі у судовому засіданні стала застосовуватися з 2019 – 2020 рр. у зв'язку з введенням карантину, зумовленого Covid-19, і під час війни кількість таких засідань значно збільшилася.

Судова практика свідчить, що суди здебільшого задовольняють клопотання учасників справи про участь у судовому засіданні у режимі

відеоконференції поза межами приміщення суду, якщо наявна відповідна технічна можливість.

Так, наприклад, Велика палата Верховного Суду, розглядаючи касаційну скаргу, зазначила у своїй ухвалі від 7.06.2022 у справі №910/10006/19, що з огляду на умови та обстановку, за яких має здійснюватися правосуддя, і на необхідність дотримання принципів рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом; гласності та відкритості судового процесу; змагальності сторін та розумних строків розгляду справи, звернення до суду з клопотанням про розгляд справи в режимі відеоконференції дозволить дослідити й оцінити доводи касаційної скарги без порушення означених засад судочинства та водночас гарантувати та не наражати відвідувачів судового засідання на загрози їхньому життю, здоров'ю та безпеці, що можуть виникнути в умовах воєнної агресії проти України [26].

Однак ураховуючи, що у багатьох судах не завжди наявна можливість проводити судові засідання у режимі відеоконференції, рекомендується заздалегідь уточнювати відповідну інформацію в суді (у кожному конкретному випадку). Крім того, про наявність у суду відповідної технічної можливості може бути зазначено в ухвалі про відкриття провадження у справі.

Таким чином, воєнний стан в Україні вніс свої корективи у процес розгляду судових справ. Однак, навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмежено. Тому заходи, які наразі впроваджуються у судовій системі, мають на меті забезпечити можливість розгляду судових справ і не наражати на небезпеку життя та здоров'я учасників судового процесу.

3.2. Імплементация європейського досвіду реформування судової системи України

У цьому контексті необхідність дотримання європейських принципів, норм та правил, які сприяють наданню надійної правової гарантії здійснення захисту прав людини, набуває особливої актуальності. Система цих принципів стосується всіх сторін організації та функціонування судової влади, починаючи з розбудови сучасної судової влади і закінчуючи здійсненням справедливого правосуддя [11]. Серед них є універсальні (здійснення правосуддя виключно судами, незалежність суду і суддів, їх самостійність у здійсненні правосуддя) та такі, що стосуються окремих сторін судоустрою та правосуддя (добір суддів та їх просування по службі, професійна підготовка, їх дисциплінарна відповідальність, організація суддівського самоврядування тощо).

Європейським співтовариством також вироблені певні стандарти, норми та правила щодо судової влади та організації діяльності її інститутів, зокрема адвокатури. Це є певні цінності, на які потрібно орієнтуватися Україні під час реформування судової системи та системи юстиції загалом задля забезпечення надійного захисту прав людини.

Отже, одним із фундаментальних завдань сучасної реформи судової системи, яка має будуватися на принципах законності, об'єктивності, справедливості та неупередженості, є дотримання міжнародних та європейських стандартів, зокрема, що стосуються подолання корупції, відновлення довіри до судової влади, підвищення якості та ефективності її діяльності, забезпечення високої професійності її кадрового складу.

В останні роки у наукових та суддівських колах жваво обговорюється ідея про можливість обрання суддів безпосередньо народом. Вище зазначалося, що вдосконалення суддівського корпусу в контексті сучасного етапу та тенденцій реформування системи судоустрою України за своїм змістом складається з послідовних стадій [9]: очищення суддівського корпусу; оновлення суддівського корпусу; ефективізація нормативно-

правового механізму (моделі) формування суддівського корпусу; модернізація статусу суддівського корпусу; забезпечення стабільності суддівського корпусу.

Слід зазначити, що дійсно, центральне місце в реалізації правозастосування належить судді. Його професійність, моральні якості можуть сприяти підвищенню його авторитету як органу судової влади, так і підривати задекларовані принципи законності, об'єктивності, справедливості та неупередженості.

Отже, фундаментальним завданням сталого демократичного розвитку держави в сучасних умовах є забезпечення ефективності діяльності судової влади. Усі процеси державного регулювання певною мірою знаходяться в постійній взаємодії із суддівським корпусом. Завдання судової гілки влади полягає не лише у здійсненні правосуддя та конституційному нагляді, але й у постійних узгоджених діях з іншими органами влади по вдосконаленню правових інструментів, що регулюють діяльність суддівського корпусу [9]. Саме тому кожна країна світу намагається розробити не лише вдалі закони, але й налагодити ефективну та незалежну роботу суддівського корпусу, представники якого ці закони будуть застосовувати.

Ураховуючи результати аналізу зарубіжного досвіду організації та реформування судових систем (див. п. 2.1), можна зробити наступні висновки, пов'язані із доцільністю подальшого реформування судової системи України на основі провідного європейського досвіду та кращих практик організації цієї сфери діяльності.

Для дотримання провідних європейських та інших міжнародних принципів, вимог та правил держава зобов'язана, насамперед, створити умови для підготовки високопрофесійних суддів, які будуть виконувати роль не лише виконавців, що чітко додержуються букви закону, але й наділити їх критичним мисленням, розумінням духу та принципів закону.

Визначаючи напрями вдосконалення професійної підготовки суддівських кадрів, видається доречним ще раз звернутися до досвіду

Франції. Питанням професійної підготовки суддів у цій країні займається Національна школа магістратури. Вона включає початкову підготовку та підвищення рівня кваліфікації без відриву від роботи. Наприклад, у Франції судьями можуть стати лише особи, які закінчили Національну школу магістратури та отримали диплом і рекомендацію. У свою чергу, до цієї школи вступають випускники юридичних вузів, які отримали базову правничу підготовку, а також деякі категорії державних службовців [9].

Також доцільно запровадити новації і для формування суддівського корпусу. Як відомо, у руслі проведення судової реформи щодо формування суддівського корпусу, внесено важливі зміни до Конституції України щодо порядку призначення (обрання) на посаду судді. Раніше перше призначення на посаду професійного судді строком на 5 років здійснювалося президентом України. Усі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обиралися Верховною Радою України безстроково, в порядку, встановленому законом (ст. 128 Конституції України [17]).

Сьогодні порядок призначення на посаду судді істотно спрощено й наближено до європейських вимог. Відповідно до ст. 128 Конституції України, призначення на посаду судді здійснюється Президентом України за поданням Вищої ради правосуддя у встановленому законом порядку. Таке призначення здійснюється, як правило, за конкурсом. Що стосується Голови Верховного Суду України, то він, як і раніше, обирається на посаду та звільняється з посади шляхом таємного голосування Пленумом Верховного Суду в порядку, встановленому законом [9].

Слід зазначити, що у Франції професійні судді призначаються Президентом, посадові особи Касаційного Суду і голови апеляційних судів призначаються за рекомендацією Вищої ради магістратури, а інші судді – за поданням міністра юстиції з позитивним висновком Вищої ради магістратури (ст. 12 Закону «Про статус магістратури»). Усі інші судді (комерційних трибуналів, трибуналів із питань страхування, морської торгівлі, земельної оренди тощо) не призначаються, а обираються виборцями [9].

Існують і вікові межі заняття відповідних посад. Як правило, суддею не призначається особа, молодша за 40 і старша за 50 років, а також особа, яка раніше в межах округу апеляційного суду займалася адвокатською практикою, обіймала посаду судового виконавця чи нотаріуса, якщо з цього моменту пройшло менше 5 років. Виконання обов'язків судді у Франції несумісне з мандатом члена парламенту, Асамблеї Європейського Союзу та його інших органів. Звільнення судді з посади має право здійснити Вища рада магістратури – за скоєння проступку або у зв'язку з тяжким захворюванням [9].

У свою чергу, у Великобританії судді Суду Корони призначаються королевою за рекомендацією Лорда-канцлера, а судді нижчих судів – Лордом-канцлером (див. п. 2.1). Як зазначалося вище, Лорд-канцлер має істотний вплив на стан судочинства у Великобританії. Він поєднує в собі судову, виконавчу та законодавчу владу. Лорд-канцлер може звільнити суддю окружного суду за недієздатність і неналежну поведінку, перевести його з одного округу в інший, відмовити у продовженні строку служби тощо. Але магістранти можуть бути звільнені лише королевою, правда, знову ж таки за рекомендацією Лорда-канцлера.

Відповідно до Конституційного акту 1701 року судді у Великобританії обіймали свої посади, «поки поводили себе належно». За загальним правилом вони ідуть у відставку після досягнення 75 років [9]. При призначенні суддів на посаду прийнято враховувати моральну й ділову характеристики кандидата. Важливе значення також відіграє стан здоров'я того, хто намагається обійняти посаду судді.

У Німеччині судову владу здійснюють професійні судді і судді на громадських засадах. Відповідно до Закону «Про суддів» федеральні судді Німеччини призначаються довічно, а в землі Гессен – тимчасово. Наявність наукового ступеня та академічної освіти впливає на зайняття посади судді. За порушення Конституції суддя федерального суду може бути звільнений з посади або переведений на іншу посаду. Клопотання з цього приводу порушується Бундестагом, а рішення приймається двома третинами голосів

Федерального Конституційного суду. Справи про дисциплінарні проступки суддів розглядає Федеральний дисциплінарний суд, рішення якого можуть бути оскаржені до Дисциплінарного Сенату Федерального адміністративного суду [9].

В Італії важливе значення при формуванні суддівського корпусу відіграє Вища рада магістратури. Відділення Вищої ради магістратури є органом, що розглядає справи про дисциплінарну відповідальність суддів. За Конституцією Італії до повноважень цього органу належить призначення і переведення суддів, підвищення їх по службі, застосування дисциплінарних санкцій тощо (ст. 105). Судді не можуть займатися підприємницькою діяльністю, працювати в судових органах, де в колегії адвокатів або повірених працюють їх родичі до другого ступеня включно. Дисциплінарне провадження щодо суддів порушує тільки міністр юстиції [9].

Як зазначалося вище, судова система України неодноразово реформувалася за роки незалежності. Проте в межах проведення змін та нововведень жодного разу не було запроваджено інститут мирових судів, який досить успішно зарекомендував себе на практиці в інших державах. Нині мировий суд під тією чи іншою назвою успішно функціонує в Англії, Ізраїлі, Італії, Швейцарії, США, Канаді та багатьох інших державах світу. В Україні, на превеликий жаль, про мирову юстицію як одну із форм участі народу у здійсненні судочинства, нині навіть не йдеться [22].

В усьому світі суди існують для того, щоб задовольняти потреби людини. Людина шукає справедливості, вона хоче за допомогою судового механізму відновити свої порушені права. Тому судова система має бути простою та доступною для пересічного громадянина, а судові процедури – простими й зрозумілими для людини. Проте сьогодні судова влада в Україні і досі не відповідає цим принципам.

Одним із варіантів вирішення може стати запровадження в Україні інституту мирових судів [22]. Створення таких судів в Україні є однією з ідей реформування сучасної судової системи. Втім, ця ідея залишається нереалізованою і спрогнозувати, чи буде її втілено, важко.

Для того, щоб зрозуміти, наскільки ефективним буде заснування мирових судів в Україні з точки зору збалансування судової системи та розвантаження судів першої інстанції, розглянемо досвід їх функціонування в окремих європейських країнах. Мирові суди там вирішують морально-правові конфлікти і розглядають нескладні (малозначимі) цивільні та кримінальні справи, сприяючи зменшенню навантаження на місцеві суди й підвищенню швидкості та оперативності розгляду справ. Діяльність мирових судів направлена на забезпечення реалізації принципів доступності та справедливості судочинства і є важливим показником демократичності судових системи цих країн [22].

Англія вважається родоначальницею мирового суду. Його походження відносять до королівської прокламації 1195 р., за якою у підмогу шерифам стали призначатися наділені адміністративними та поліцейськими функціями «рицарі миру». З відмиранням посади шерифа у XIV ст. «стражі миру», як їх тоді стали називати, набули й судових повноважень. Назва ж «мирові судді» (justice of the peace) з'явилась уперше у 1327 р. і стала офіційною після 1361 р., коли народилась посада мирового судді у її сучасному значенні [22].

Мирові судді призначалися (і призначаються дотепер) з почесних і таких, що поважали закон, місцевих жителів, часто, за традицією, без юридичної освіти. Посада мирового судді Англії почесна, а отже, неоплачувана. Тому вона вже з початку була розрахована на осіб достатньо заможних. Характерною особливістю англійського мирового суду було і залишається поєднання функцій адміністративних (видача наказів про арешт і виклик до суду, проведення попереднього розгляду про злочин, що переслідується на підставі обвинувального акту) і судових у формі сумарної юрисдикції (розгляд справ без присяжних). Мировий суд Англії протягом свого багатовікового існування заслужив велику довіру народу, користувався та користується в народі великою повагою [22].

У сучасній Великій Британії мирові судді переважно працюють у магістратських, тобто місцевих судах. Переважна більшість мирових суддів не є професійними юристами, хоча певна їх частина все ж має фах

правознавців. Магістратські суди діють на підставі закону про них 1980 р. У Великій Британії діє понад 500 таких судів з понад 24 тис. Мирових суддів, з яких третина – жінки. Ці судді працюють на громадських засадах, але їм компенсують витрати, пов'язані з відрядженнями. Сучасна система магістратських судів, члени яких працюють на громадських засадах, є життєво важливою для ефективного здійснення карного судочинства. Вони розглядають одноособово або колегіально (двоє-троє суддів без присяжних) кримінальні справи та дуже обмежену кількість цивільних справ [22].

У Франції інститут мирових судів з'явився під час Великої буржуазної революції у 1790 р. Франція «запозичила» його в Англії з тієї підстави, що запровадження судочинства на зразок англійського було одним із завдань революційної філософії. Його становлення щодо порядку зайняття посади мирового судді, складу суду, функцій до наполеонівської кодифікації відбувалося складно. Утвердився цей суд під назвою «суду простої поліції» з прийняттям Кодексу кримінального розслідування (1808 р.) та Кримінального кодексу (1810 р.) Франції у вигляді двох гілок – мера общини і мирового судді. Мирowego суддю, на якого покладалися функції судової поліції та судової влади, призначав уряд. Судова функція полягала у розгляді справ про менш тяжкі злочини – порушення (*contraventions*). А функція судової поліції – у розслідуванні вчинених на підвідомчій йому території більш тяжких злочинів, підсудних вищестоящому суду (суду виправної поліції) [22].

Діяльність мирових судів у Франції спочатку була спрямована на владження конфліктів та вирішення спорів мирним шляхом. Втім, поступово мирові суди як явище набули нового значення. Інститут мирових суддів включає в себе норми, що визначають статус і компетенцію мирових суддів, їх місце у судовій системі, порядок призначення (обрання) та інші питання організаційного характеру щодо діяльності мирових суддів.

Сьогодні, в умовах сучасної судової реформи багато хто з науковців та практиків вважає, що в Україні також доцільно запровадити інститут мирових судів, та передати до них нескладні цивільні і кримінальні справи, а також справи про адміністративні правопорушення. Разом із тим, це питання

досить дискусійне, хоча така практика вдало себе зарекомендувала у зарубіжних країнах.

Наприклад, у Туреччині кримінальні мирові суди розглядають справи про злочини, що стосуються тюремного ув'язнення до двох років включно і судових штрафів, а також за запитом прокурора виносять рішення про застосування запобіжних заходів під час стадії розслідування. В Ізраїлі мировий суд уповноважений розглядати кримінальні справи, що передбачають покарання до семи років позбавлення волі. Втім, на нашу думку, все ж таки в основу розмежування підвідомчості мають бути закладені критерії тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, а не санкцій, передбачених за їх вчинення [22].

Тому, для імплементації зарубіжного досвіду запровадження інституту мирових судів в Україні потрібно чітко прописати процедуру здійснення правосуддя мировими судами, положення якої має узгоджуватися як між собою так і з іншими нормативно-правовими актами. Невизначеність юридичного статусу залишається суттєвою перешкодою для впровадження інституту мирових судів в Україні.

Отже, існують певні загальні риси в розвитку судових систем зарубіжних країн, зокрема, ЄС, які становлять інтерес і для імплементації їх в Україні, про що свідчить і позитивний досвід функціонування інституту мирових судів. Інститут мирових судів може внести свіжий струмінь в українську судову систему, виступивши за певних умов противагою до старого пострадянського суду, а його запровадження стало б прогресивним явищем у сфері правосуддя та сприяло її демократизації та переведенню на новий якісний рівень.

3.3. Пропозиції щодо змін у судовій системі України відповідно до європейських норм права

Після перемоги України над країною-агресором постає дуже важливе питання: як створити ефективний захист прав та свобод громадян в умовах

ревіталізації економіки країни та бажання якнайшвидшого набуття повноправного членства в Європейському Союзі.

Вище було зазначено, що 23 червня 2022 року Європейською Радою було надано Україні статус кандидата на вступ до Європейського Союзу. Втім, це тільки початок для великої роботи України, щоб мати право стати повноправним членом ЄС. Перед нашою державою стоять серйозні виклики щодо набуття цього статусу, і ми не можемо зараз втратити цей шанс.

Охарактеризуємо більш детально, що саме Україна змінила та ще має змінити в судовій системі, та якою має бути судова реформа саме у повоєнний період.

Слід зазначити, що останні рекомендації Єврокомісії щодо надання Україні статусу кандидата в члени ЄС не оминули судову систему. Основним критерієм відповідності є ухвалення та впровадження законодавства про процедуру добору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії. Необхідним також буде забезпечення професійної діяльності Вищої ради правосуддя, яка майже рік не працювала у зв'язку з тим, що наприкінці 2021 року розпочала роботу Етична рада, яка мала перевірити усіх членів ВРП на доброчесність. Після цього більшість членів Вищої ради правосуддя добровільно пішли з посади через незгоду із можливістю їх перевірки, і, як зазначалося вище (див. п. 2.3), з 22 лютого 2022 року Вища рада правосуддя втратила повноважність, через що увесь цей час було неможливо призначити або звільнити суддів, а також затримати чи відсторонити від роботи суддів-колаборантів. Рада відновила кворум лише 12 січня 2023 року, після закінчення перевірки кандидатів і затвердження нових членів Вищої ради правосуддя.

Можна констатувати, що в останні роки саме розбалансована і малоефективна діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судової системи та інших публічних інституцій призвела до необхідності якнайшвидших рішучих кроків у напрямку мінімізації корупції та суттєвого підвищення темпів соціально-економічного зростання країни.

За твердженням переважної більшості іноземних інвесторів в Україні, найбільшими перешкодами для іноземних інвестицій в Україну є поширена корупція та недовіра до судової системи. Тож вимоги Єврокомісії щодо забезпечення гарантій демократії, верховенства права, прав людини та захист нацменшин, звичайно, є справедливими. Адже одним із основних аспектів у будь-якій правовій країні є можливість захистити порушені права компетентним судом. Це забезпечує інвестиційну привабливість держави та можливість цивілізовано, з найменшими ризиками вести бізнес [7].

Будь-яка реформа, у тому числі судова, якщо вона затягнулась на роки, має згубний вплив на розвиток України, оскільки в цілому країна втрачає привабливість для потенційних інвесторів, які не виявляють бажання інвестувати в умовах нестабільного ринку та низького рівня захищеності в правовому полі. Тому судову реформу необхідно розглядати як пріоритетну як в умовах правового режиму воєнного стану, так і в повоєнний період.

На сьогодні бізнес, як і фізичні особи, фактично не захищений належним чином. До факторів негативного впливу довіри до судової гілки влади можна віднести: мінливу судову практику; надмірну завантаженість суддів, яка впливає на якість судочинства, а також тривалість розгляду справ та значне перевищення строків виготовлення рішень.

Тому залишається тільки сподіватись, що нескінченне реформування судової системи нарешті завершиться, і українські суди зможуть гарантувати право кожної особи на належний захист в розумні строки, що, беззаперечно, позитивно вплине на розвиток держави в цілому.

Отже, охарактеризуємо зміни, які потрібно здійснити в судовій системі України. Насамперед, це стосується необхідності забезпечення прозорої процедури призначення суддів Конституційного Суду України з метою недопущення на посади політично залежних осіб, які могли б мати прихильність до будь-яких політичних вподобань, лобіюючи певні інтереси, або піддаватись впливу під час виконання покладених на них обов'язків [7].

Для цього потрібно змінити (удосконалити) процедуру призначення суддів, змінивши її докорінно, дотримуючись регламенту попереднього

відбору на основі оцінки їх доброчесності та професійних навичок. Основна мета – створити штат, покликання якого є виключно захист Конституції України та прав людини. Делегувати кандидатів і формувати склад будуть міжнародні організації та збори суддів у відставці з першого складу Конституційного Суду України.

Також потрібно удосконалити процедуру відбору кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККС), яка проводить конкурси на суддівські посади і перевіряє кандидатів. Так званий «перезапуск» ВККС є одним із ключових пунктів судової реформи, яка, своєю чергою, є однією з вимог Євросоюзу для початку перемовин про вступ.

Своєю чергою кваліфікаційна комісія буде формувати список кандидатів (за поданням президента, парламенту та з'їзду суддів) на основі конкурсної комісії та доповнюватиме щороку. Відбирати суддів Конституційного Суду України буде Єдина кваліфікаційна комісія, яка прийматиме рішення 2/3 голосів своїх членів [7].

Охарактеризуємо більш детально, що саме потрібно змінити у роботі ВККС та Вищої Ради Правосуддя.

Безумовно, юридична спільнота очікувала якнайшвидшого відновлення нормальної роботи ВККС та Вищої Ради Правосуддя, які майже весь 2022 рік не працювали. Сформований нарешті наприкінці січня 2023 року склад комісії надасть можливість стабілізувати роботу судової системи та зняти надмірне навантаження на суддів.

Вище ми зазначали, що 14 липня 2021 року Верховна Рада України внесла зміни до закону «Про Вищу раду правосуддя» [35], яким було утворено новий незалежний орган – Етичну раду, що має оцінювати на доброчесність усіх кандидатів до Вищої Ради Правосуддя. Під час дії правового режиму воєнного стану Етична рада все ж таки провела співбесіди із кандидатами для доукомплектування Вищої Ради Правосуддя до повноважного складу. Далі за процедурою Етична рада рекомендує суб'єктам призначення – Президенту, Верховній Раді та з'їздам суддів, адвокатів,

науковців, прокурорів – призначити до Вищої Ради Правосуддя 10 чи більше членів із 33 кандидатів [7].

11–12 січня 2023 року позачерговий XIX-й з'їзд суддів України обрав 8 членів Вищої ради правосуддя за своєю квотою. Так, було відновлено повноважність Вищої Ради Правосуддя, оскільки у ній стало 15 чинних членів. Посол ЄС в Україні Матті Маасікас та послы G7, які раніше наголошували на необхідності якнайшвидшого відновлення роботи Вищої Ради Правосуддя, привітали обрання восьми нових членів ради та рішення з'їзду, і висловили сподівання на подальший прогрес у судовій реформі.

19 січня 2023 року відбулося перше засідання Вищої Ради Правосуддя після 11-місячної перерви у роботі, на якому було розглянуто питання щодо затвердження позиції Вищої Ради Правосуддя до проєкту постанови Кабміну «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки», розробленого НАЗК. Після 7-годинного обговорення Вища Рада Правосуддя підтримала проєкт із зауваженнями.

Таким чином, призначення обраних кандидатів на посади членів Вищої Ради Правосуддя у січні 2023 року зробило орган повноважним та має розблокувати процедури звільнення, відсторонення суддів і розгляду дисциплінарних скарг. Для цього на час воєнного стану буде дозволено суб'єктам призначення призначити на посади Вищої Ради Правосуддя всіх кандидатів, яких рекомендувала Етична рада, на всі наявні вакантні посади.

Такий порядок повністю відповідатиме Конституції України та меті судової реформи: до складу Вищої Ради Правосуддя потраплять лише добросовісні кандидати, рекомендовані Етичною радою, що забезпечить ефективність розпочатої судової реформи, важливої для успішної європейської інтеграції України.

Існує ще низка питань, які мають вирішитися у правовому полі нашої країни – це зміни до українського законодавства, що стосуються, зокрема, національних меншин.

Оскільки, як застерігається у висновку Венеціанської комісії, закон про державну мову створює підстави для дискримінації національних меншин, то

слід звернути увагу на те, що Україна має терміново підготувати закон про нацменшини. У рекомендаціях українській владі радять скасувати положення закону про мову, які «передбачають диференційоване ставлення до мов корінних народів, мов національних меншин, які є офіційними мовами ЄС, та мов національних меншин, які не є офіційними мовами ЄС» [7].

Крім цього, пропонують «розглянути можливість скасування механізму санкцій» за порушення норм мовного закону або «принаймні обмежити його лише до порушень у громадській сфері та щодо крайніх випадків». Мова йде про перегляд Закону України «Про державну мову» та вилучення норми, у якій йдеться про відповідальність, встановлену за навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах [7].

Необхідність переглянути Закон України «Про державну мову» та підготувати закон про нацменшини обумовлює залучення до консультацій усіх зацікавлених сторін, у тому числі представників національних меншин та корінних народів. Гарантування національним меншинам України права на вільний розвиток, використання і захист їх мов відповідатиме змістові міжнародних договорів України та забезпечить виконання рекомендацій Венеціанської комісії.

Низка цих заходів буде стратегічним кроком уперед у напрямі мінімізації корупції, підвищення темпу соціально-економічного зростання країни та забезпечить успішний процес інтеграції України до ЄС.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі досліджено теоретико-історичні та організаційно-правові засади функціонування судової системи в Україні; охарактеризовано основні засади державної правової політики та специфіку правового регулювання судової системи України; здійснено аналіз провідного зарубіжного досвіду реформування судових систем та можливості його імплементації до вітчизняних реалій; досліджено сучасний стан судової системи України та проблеми її реформування в контексті європейських норм права; обґрунтовано необхідність змін у судовій системі України в умовах правового режиму воєнного стану та у повоєнний період.

Під час дослідження теоретичних та організаційно-правових засад функціонування судової системи в Україні нами було охарактеризовано еволюцію розвитку вітчизняної судової системи, а також зміст та співвідношення понять «судова влада» та «правосуддя» як основи цієї системи.

Обґрунтовано основні етапи становлення та реформування судової системи України, зокрема, під час війни. Зроблено висновок, що за часи незалежності України відбулися три значні реформи судової системи, які умовно називають «реформою Медведчука», «реформою Портнова» та «реформою Філатова». Під час війни судова система України також поступово зазнає змін, зокрема, у частині розгляду судових справ, здійснення процедури відбору суддів тощо.

Показано, що сьогодні у суспільстві відбуваються дискусії щодо виборів суддів громадянами, позбавлення їх недоторканності, запровадження суду присяжних, мирових судів тощо, але основна теза залишається незмінною навіть серед частини професіоналів – в Україні відсутній саме справедливий суд, тому що практично всі судді корумповані. Разом з тим, існує суспільна думка, що якщо їх замінити на нових, то зміни на краще відбудуться автоматично, що є в корені не вірним.

Під час аналізу організаційно-правових засад функціонування судової системи України показано, що в Україні діє єдина судова система, у якій найвищим судом є Верховний Суд, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Також до складу цієї системи належать місцеві суди та апеляційні суди. Разом з тим, єдиним органом конституційної юрисдикції в країні був та залишається Конституційний Суд України, який здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

У роботі показано, що в науковій літературі й досі не вироблено єдиного розуміння категорії «судова система», яка на думку одних вчених являє собою всю сукупність судових установ та інших державних органів, що сприяють організації та функціонуванню судів, тобто систему судоустрою. Інші ж вчені зводять її до системи судів, як установ, що наділені судовою владою.

У нашій роботі під судовою системою ми будемо розуміти не тільки систему судів. Ми вважаємо, що до складу судової системи, яка має бути комплексною та упорядкованою, слід віднести судову владу та правосуддя, які, на наш погляд, формують основу судової системи та є її підґрунтям.

Охарактеризовано основні засади правової політики держави та специфіку правового регулювання судової системи України, визначено основні напрямки правового регулювання, зокрема, адміністративні процедури щодо створення, реорганізації та ліквідації судів; визначення адміністративно-правового статусу суддів; кадрова робота в системі судочинства; встановлення меж повноважень суддів, які обіймають адміністративні посади; забезпечення адміністративного контролю у сфері судочинства тощо.

Показано, що правове регулювання судової системи безпосередньо пов'язано і з урегулюванням та легітимізацією усіх процесів, що в ній

відбуваються. Так, наприклад, у системі правосуддя нашої країни діє Вища кваліфікаційна комісія суддів України, яка є державним колегіальним органом суддівського врядування, і діє на постійній основі. Відповідно до ст. 98 Закону України «Про судоустрій та і статус суддів», правове регулювання процедурних питань діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України здійснюється згідно з Регламентом відповідно до цього закону.

Обґрунтовано, що під час проведення судової реформи, зокрема, в умовах прагнення України до якнайшвидшого отримання статусу країни-член ЄС, дуже важливе значення для нашої країни має вивчення європейського досвіду функціонування судових систем. Для цього досліджено конституційні засади організації судової влади, здійснення судового управління, характеристики судової системи та суддівського корпусу таких країн, як Франція, Польща, Німеччина, Австрія, Швеція, а також інших зарубіжних країн, таких як Великобританія, США та Канада.

Показано, що європейські норма права являють собою визначальні для України засади (або основоположні принципи), на яких має будуватися й функціонувати судова влада сучасної держави. Під час реформування судової системи України та її адаптації до європейських принципів, норм та правил особливого значення набуває досвід держав, які відносно недавно почали реформувати свої судові системи відповідно до вимог ЄС. До таких країн ми віднесли досвід Польщі та Грузії.

У роботі охарактеризовано найбільш значущі фактори, які негативно впливають на стан незалежності суддів в Україні, серед яких, зокрема, втручання окремих народних депутатів у діяльність судів; намагання через президентів України та працівників адміністрацій неправомірно впливати на судову владу та суддів; намагання Верховної Ради України, представників парламентських комітетів, Кабінету Міністрів України та представників урядових структур неправомірно впливати на судову владу та суддів; приниження окремими політиками авторитету судової влади; використання суддів у політичній боротьбі; недостатнє фінансування судів та здійснення

цього фінансування в ручному режимі; певна політична заангажованість та непрофесіоналізм засобів масової інформації тощо.

На підставі проведених досліджень розроблено пропозиції щодо імплементації зарубіжного досвіду реформування судової системи в умовах повоєнного періоду та відповідно до європейських норм права, а саме: комплексне реформування судової системи має відбуватися з урахуванням вимог міжнародних стандартів, що повинно забезпечити ефективність та прозорість правосуддя, доступ громадян до суду та право людини на справедливий суд; необхідно постійно вдосконалювати процеси професійної підготовки суддівських кадрів, як це здійснюється у Франції, Німеччині, Британії; слід звернути увагу на міжнародний досвід та перспективи впровадження в Україні в рамках судової реформи інституту мирових судів, як це відбувається в Англії, Ізраїлі, Італії, Швейцарії, США, Канаді; судова система має бути простою та доступною для пересічного громадянина, а судові процедури – простими й зрозумілими для людини; інститут мирових судів може внести свіжий струмінь в українську судову систему, виступивши за певних умов протипагою до старого пострадянського суду, а його запровадження стало б прогресивним явищем у сфері правосуддя та сприяло її демократизації та переведенню на новий якісний рівень

Отримані у процесі написання магістерської роботи результати можуть застосовуватись з урахуванням поточної ситуації в Україні для удосконалення процесів реформування вітчизняної судової системи на основі європейських норм права та провідного зарубіжного досвіду у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєнко Є. В. Можливості використання зарубіжного досвіду правового забезпечення та організації діяльності судів в Україні. *Європейські перспективи*. 2014. № 7. С. 121 – 127. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/evpe_2014_7_23.pdf.
2. Андрейцев В. І. Судово-правова система в Україні: тектологічні проблеми оптимізації функціонування. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 1. С. 15 – 30.
3. Берталанфі Л. Загальна теорія систем. Б.в. 1968. URL: <https://dl.kpt.sumdu.edu.ua/mod/book/tool/print/index.php?id=8469>.
4. В Україні вдвічі нижча чисельність судів, ніж у середньому по Європі. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/145061-v_ukraini_vdvichi_nizhcha_chiselnist_sudiv_nizh_u_serednomu.html. Дата звернення: 12.10.2023.
5. Верховний Суд звільнив свого голову Князева через стоси доларів. *BBC News – Україна*. 16.05.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-65612970>.
6. Вон Девід М. Судова система США і верховенство права. URL: <http://www.fair.org.ua/content/library-doc/FAIRUS-Judiciary-UKR.pdf>. Дата звернення: 09.10.2023.
7. Вступ до ЄС: яких змін у судовій системі очікують від України: 28.08.2022. URL: <https://mind.ua/openmind/20243458-vstup-do-es-yakih-zmin-u-sudovij-sistemi-ochikuyut-vid-ukrayini>.
8. Глущенко С.В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 490 с.
9. Гончарук Ю. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. *Юридичний вісник України*. URL:

<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suchasni-vyklyky-ta-aktualni-problemy-sudovoyi-reformy-v-ukrayini/>. Дата звернення: 18.10.2023.

10. Державне право зарубіжних країн (у схемах) : навч. посіб. / Б.В. Калиновський, О.Я. Лапка, Н.Я. Лапка, Т.О. Пікуля та ін. ; За заг. ред. О.Я. Лапки. К.: КНТ, 2018. 528 с.

11. Жарук К. В. Сучасний стан судової системи та проблеми реформування. URL: <http://www.srw.kspu.edu/?p=966>. Дата звернення: 26.09.2023.

12. Загальна Декларація прав людини. *Міжнародний документ Генеральної Асамблеї ООН* від 10.12.1948 № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

13. Іванищук А.А. Нормативне регулювання діяльності судової гілки влади: адміністративно-правові аспекти. *Форум права*. 2013. № 1. С. 355–358. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13iaaapa.pdf>.

14. Квасневська Н.Д. Поняття судової системи України: сучасний погляд. *Ф-П*. 2015. № 5. С. 110 – 113. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_20.pdf.

15. Кібець В.О. Зарубіжний досвід у сфері судового управління. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vchfo_2017_4_27.pdf.

16. Кононенко В. А чи потрібна облава на суддів? *УП: Блоги*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/03/19/7062011/>. Дата звернення: 18.09.2023.

17. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

18. Конституція Французької Республіки: станом на 30 серпня 2015 р. / пер. з фр.; укладач П.В. Романюк. Х.: Право, 2015. 68 с.

19. Куйбіда Р.О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи : монографія. Київ : Атіка, 2004. 288 с.

20. Литовченко О.В. Поняття судової системи як об'єкту адміністративно-правового регулюванн. *Європейські перспективи*. 2015. № 5. С. 79 – 84.

21. Лісна І. С. Зарубіжний досвід функціонування судових систем та можливість його використання під час проведення судової реформи в Україні. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. № 1(35). С. 124 – 131. URL: <http://pravo-snu.lg.ua/Actual1-35/Lisna124-131.pdf>.

22. Мірові суди: міжнародний досвід та перспективи впровадження в Україні в рамках судової реформи. URL: <https://cv.court.gov.ua/tu26/pres-centr/publications/836145/>. Дата звернення: 12.10.2023.

23. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: генезис та порівняння: монографія. Харків : вид. «Фінн», 2011. 432 с.

24. Найменші бюджети в Європі, мало суддів та багато прокурорів: звіт РЄ про правосуддя в Україні. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/10/4/7087793/>. Дата звернення: 06.10.2023.

25. Нікітченко В.В. Специфіка правового регулювання діяльності адвокатури в Україні. *Право і безпека*. 2014. № 11. С. 98 – 102.

26. Ніколенко А., Миронова І. Як воєнний стан вплинув на розгляд судових справ. *Закон і Бізнес*. 09.08.2022. URL: https://zib.com.ua/ua/152473-yak_voenniy_stan_vplinu_v_na_rozglyad_sudovih_sprav__analiz_y.html.

27. Про загальні суди: Органічний закон Грузії від 04.12.2009 № 2257. *Законодавчий Вісник Грузії*. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/90676>. Дата звернення: 10.10.2023.

28. Оверчук С.В. Верховний Суд України в системі судів загальної юрисдикції. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку*: Зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф. / Київський ун-т права НАН України. Київ : Вид-во Європейського ун-ту, 2011. С. 59– 61.

29. Орловська Л.А. Стан реформування правосуддя на сучасному етапі проведення конституційної реформи в Україні. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя : «Просвіта», 2016. С. 164-166.

30. Очолують суди переважно чоловіки, а керують апаратом установ жінки. *Закон і Бізнес*. 04.02.2020. URL: https://zib.com.ua/ua/print/141253-ocholyuyut_sudi_perevazhno_choloviki_a_keruyut_aparatom_usta.html.

31. Перелік судів, чия підсудність була змінена та відновлена. 28.08.2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/.

32. Порівняльне судове право : навч. посіб. / І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, Н.В. Сібільова, В.С. Бабкова, Ю.І. Крючко ; за ред. І.Є. Марочкіна, Л.М. Москвич. Харків: Право, 2016. 112 с.

33. Правова політика: поняття, форми реалізації, пріоритети. *Актуальні проблеми теорії держави та права* : навч. посіб. / кафедра адмін. права та процесу. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2018. URL: <http://studies.in.ua/aktualn-problemi-teoryi-derzhavi-ta-prava/3923-pravova-poltika-ponyattya-formi-realzacyi-proriteti.html>.

34. Прилуцький С.В. Судова система Республіки Польща. *Бюл. М-ва юстиції України*. 2014. № 6. С. 53-64.

35. Про Вищий антикорупційний суд : закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. Редакція від 30.07.2020, підстава – 781-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 24. Ст. 212.

36. Про Вищу раду правосуддя: закон України від 21.12.2016 №1798-VIII, редакція від 07.05.2022, підстава - 1780-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 7-8. Ст. 50.

37. Про відновлення територіальної підсудності судових справ Брусилівського, Малинського та Овруцького районних судів Житомирської області : розпорядження Верховного Суду від 21.04.2022 № 24/0/9-22. URL:

https://ips.ligazakon.net/document/view/VSS00850?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01.

38. Про забезпечення права на справедливий суд : закон України від 29.03.2015 № 336-VIII. Редакція від 05.01.2017, підстава – 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 25. Ст. 199.

39. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану : розпорядження Верховного Суду від 10.03.2022 р. № 4/0/9-22. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VSS00825?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01.

40. Про Конституційний Суд України : закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. Редакція від 20.03.2020, підстава – 524-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 35. Ст. 376.

41. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Редакція – 03.08.2023, підстава – 3022-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

42. Про судоустрій і статус суддів : закон України № 2453-VI від 07.07.2010, *втратив чинність*, крім положень, зазначених у пп. 7, 23, 25, 36 розд. XII Закону №1402-VIII від 02.06.2016, на підставі Закону №1402-VIII від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text>.

43. Про судоустрій і статус суддів : закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. – Редакція від 20.06.2020, підстава – 679-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.

44. Про судоустрій України : закон України від 07.02.2002 № 3018-III, *втратив чинність* на підставі Закону № 2453-VI (2453-17) від 07.07.2010. 2010. № 41-42, № 43, № 44-45. Ст. 529.

45. Сівовна Ю. Як працює судова система під час війни. 26.05.2022. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/211489_yak-pratsyu-sudova-sistema-pd-chas-vyni.

46. Сімоненко В. Наслідки огульних звинувачень, які звідусіль лунають у бік суддів, є непоправними. *Юридична газета*. 20.10.2021. URL: <https://yur->

gazeta.com/interview/naslidki-ogulnih-zvinuvachen-yaki-zvidusil-lunayut-u-bik-suddiv-e-nepopravnimi-v-simonenko.html.

47. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 р. : указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. URL: <https://ksa.court.gov.ua/sud4819/inshe/law/strategia>.

48. Судова влада. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / О. В. Петришин (відп. ред.) та ін. 2017. Т. 3 : Загальна теорія права. С. 762.

49. Судова влада та правосуддя: поняття та ознаки. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/10623/>.

50. Судова влада України : офіційний веб-портал. URL: <https://court.gov.ua/>. Дата звернення: 06.10.2023.

51. Судова система України. *Метод. матер. юрфака*. 2021. URL: http://jurfak.univer.kharkov.ua/studentu/lekckpd/Sudebnaya_bukhgalteria.pdf.

52. Судова система України : матеріали Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%B8>. Дата звернення: 05.10.2023.

53. Фоміна М. А. До питання розмежування понять «судова система» та «судоустрій». *Часопис Київськ. ун-ту права*. 19.09.2021. № 1. С. 67 – 69.

54. Що відомо про «хабар» головного судді України. *BBC News – Україна*. 16.05.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-65606663>.

55. Юзевич В.М., Микитенко Н.О. Судова влада в Україні. Суд і правосуддя. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_20.pdf.

56. Ярош С. Історія реформ у судовій системі України: 1991–2001 рр. URL: <https://racurs.ua/ua/2415-istoriya-reform-u-sudoviy-systemi-ukrayiny-1991-2001-roky.html>.

57. Ярош С. Реформа судової влади України: 2010–2019 роки. URL: <https://racurs.ua/ua/2418-reforma-sudovoyi-vlady-ukrayiny-2010-2019-roky.html>.

58. Ярош С. Судова реформа в Україні: 2001–2010. URL: <https://racurs.ua/ua/2417-sudova-reforma-v-ukrayini-2001-2010-roky.html>.

59. GOLAW: юридична компанія. URL: <https://golaw.ua/ua/about/>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Отримуйте інформацію лише з офіційних джерел

Єдиний Контакт-центр судової влади України 044 207-35-46

Людам з порушенням зору

Судова влада України

удосконалено Google

СУДОВА ВЛАДА

ПРЕС-ЦЕНТР

СПРАВИ

РЕЄСТРИ ТА
СИСТЕМИ

ГРОМАДЯНАМ

ІНШЕ

ЗАЯВА РАДИ СУДДІВ УКРАЇНИ

16 травня 2023, 13:00

Заява Ради суддів України
стосовно подій навколо Голови
ВС Всеволода Князева

Додаток Б Пошукова система сайту Судової влади України

Швидкий пошук суду:

Очистити

Перехід до: головної сторінки суду реквізитів для сплати судового збору

Верховний Суд

Вищий антикорупційний суд

Вищий суд з питань інтелектуальної власності

Апеляційні загальні суди

Апеляційні господарські суди

Апеляційні адміністративні суди

Регіон

Вінницький

Перейти

Господарські

Центральний

Перейти

Адміністративні

Перший

Перейти

Місцеві загальні суди

Місцеві господарські суди

Місцеві адміністративні суди

Додаток В
ПЕРЕЛІК СУДІВ,
територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку
з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану

№	<i>Назва суду, територіальна підсудність справ якого змінюється</i>	<i>Назва суду, якому визначається територіальна підсудність справ</i>	<i>Назва суду, територіальна підсудність справ якого відновлена</i>
Донецька область <i>розпорядження від 06.03.2022 № 1/0/9-22</i>			
1	Волноваський районний суд Донецької області	Красногвардійський районний суд м. Дніпропетровська	
2	Володарський районний суд Донецької області	Амур-Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська	
3	Жовтневий районний суд м. Маріуполя	Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська	
4	Іллічівський районний суд м. Маріуполя	Кіровський районний суд м. Дніпропетровська	
5	Орджонікідзевський районний суд м. Маріуполя	енінський районний суд м. Дніпропетровська	
6	Приморський районний суд м. Маріуполя		
7	Першотравневий районний суд Донецької області		
<i>розпорядження від 14.03.2022 № 7/0/9-22</i>			
8	Краснолиманський міський суд Донецької області	Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська	
<i>розпорядження від 15.03.2022 № 8/0/9-22</i>			
9	Краматорський міський суд Донецької області	Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська	
<i>розпорядження від 18.03.2022 № 11/0/9-22</i>			
10	Вугледарський міський суд Донецької області	Красногвардійський районний суд м. Дніпропетровська	
<i>розпорядження від 08.04.2022 № 17/0/9-22</i>			
11	Красноармійський міськрайонний суд Донецької області	Красногвардійський районний суд м. Дніпропетровська	
<i>розпорядження від 29.04.2022 № 26/0/9-22</i>			
12	Новгородівський міський суд Донецької області	Індустріальний районний суд м. Дніпропетровська	
<i>розпорядження від 22.07.2022 № 40</i>			
13	Донецький апеляційний суд	Дніпровський апеляційний суд	
Житомирська область <i>розпорядження від 10.03.2022 № 4/0/9-22</i>			
1	Брусилівський районний суд Житомирської області		<i>Розпорядження від 21.04.2022 № 24/0/9-22</i> Брусилівський районний суд Житомирської області
	Малинський районний суд Житомирської області	Корецький районний суд Рівненської області	<i>Розпорядження від 21.04.2022 № 24/0/9-22</i>

2			Малинський районний суд Житомирської області
3	Овруцький районний суд Житомирської області		Розпорядження від 21.04.2022 № 24/0/9-22 Овруцький районний суд Житомирської області
Запорізька область <i>розпорядження від 10.03.2022 № 4/0/9-22</i>			
1	Бердянський міськрайонний суд Запорізької області	Томаківський районний суд Дніпропетровської області	
2	Мелітопольський міськрайонний суд Запорізької області		
3	Гуляйпільський районний суд Запорізької області		
4	Василівський районний суд Запорізької області		
5	Михайлівський районний суд Запорізької області		
6	Токмацький районний суд Запорізької області	Синельниківський міськрайонний суд Дніпропетровської області	
7	Кам'янсько-Дніпровський районний суд Запорізької області		
8	Куйбишевський районний суд Запорізької області	Солонянський районний суд Дніпропетровської області	
9	Пологівський районний суд Запорізької області		
<i>розпорядження від 12.03.2022 № 5/0/9-22</i>			
10	Приазовський районний суд Запорізької області		
11	Приморський районний суд Запорізької області	Дніпропетровський районний суд Дніпропетровської області	
12	Чернігівський районний суд Запорізької області		
<i>розпорядження від 14.03.2022 № 7/0/9-22</i>			
13	Енергодарський міський суд Запорізької області		
14	Якимівський районний суд Запорізької області	Самарський районний суд м. Дніпропетровська	
<i>розпорядження від 04.04.2022 № 15/0/9-22</i>			
15	Веселівський районний суд Запорізької області		
16	Розівський районний суд Запорізької області	Запорізький районний суд Запорізької області	
<i>розпорядження від 06.04.2022 № 16/0/9-22</i>			
17	Великобілозерський районний суд Запорізької області	Запорізький районний суд Запорізької області	
<i>розпорядження від 10.05.2022 № 29/0/9-22</i>			
18	Оріхівський районний суд Запорізької області	Шевченківський районний суд м. Запоріжжя	
Київська область <i>розпорядження від 06.03.2022 № 1/0/9-22</i>			
1	Бородянський районний суд Київської області	Переяслав-Хмельницький міськрайонний суд Київської області	Розпорядження від 12.07.2022 № 37/0/9-22 Бородянський районний суд Київської області
2	Іванківський районний суд Київської області	Переяслав-Хмельницький міськрайонний суд Київської області	Розпорядження від 21.04.2022 № 18/0/9-22 Іванківський районний суд Київської області
3	Ірпінський міський суд Київської області	Переяслав-Хмельницький міськрайонний суд Київської області	Розпорядження від 19.05.2022 № 30/0/9-22 Ірпінський міський суд Київської області

4	Макарівський районний суд Київської області	Радомишльський районний суд Житомирської області	Розпорядження від 05.05.2022 № 28/0/9-22 Макарівський районний суд Київської області
Луганська область <i>розпорядження від 06.03.2022 № 1/0/9-22</i>			
1	Луганський апеляційний суд	Дніпровський апеляційний суд	
2	Біловодський районний суд Луганської області		
3	Білокуракинський районний суд Луганської області	Першотравеньський міський суд Дніпропетровської області	
4	Кремінський районний суд Луганської області	Межівський районний суд Дніпропетровської області	
5	Лисичанський міський суд Луганської області	Петропавлівський районний суд Дніпропетровської області	
6	Марківський районний суд Луганської області		
7	Міловський районний суд Луганської області	Покровський районний суд Дніпропетровської області	
8	Новоайдарський районний суд Луганської області	Гернівський міський суд Дніпропетровської області	
9	Новопсковський районний суд Луганської області	Васильківський районний суд Дніпропетровської області	
10	Попаснянський районний суд Луганської області		
11	Рубіжанський міський суд Луганської області		
12	Сватівський районний суд Луганської області	Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області	
13	Северодонецький міський суд Луганської області	Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області	
14	Станично-Луганський районний суд Луганської області	Юр'ївський районний суд Дніпропетровської області	
15	Старобільський районний суд Луганської області		
16	Троїцький районний суд Луганської області	Синельниківський міськрайонний суд Дніпропетровської області	
Миколаївська область <i>розпорядження від 16.03.2022 № 10/0/9-22</i>			
1	Снігурівський районний суд Миколаївської області	Бобринецький районний суд Кіровоградської області	
<i>розпорядження від 22.03.2022 № 12/0/9-22</i>			
2	Господарський суд Миколаївської області	Господарський суд Одеської області	
Сумська область <i>розпорядження від 22.03.2022 № 12/0/9-22</i>			
1	Господарський суд Сумської області	Господарський суд Черкаської області	Розпорядження від 22.04.2022 № 25/0/9-22 Господарський суд Сумської області
<i>розпорядження від 22.03.2022 № 13/0/9-22</i>			
2	Середино-Будський районний суд Сумської області	Гадяцький районний суд Полтавської області	
3	Тростянецький районний суд Сумської області		Розпорядження від 25.05.2022 № 32/0/9-22 Тростянецький районний суд Сумської області
<i>розпорядження від 25.03.2022 № 14/0/9-22</i>			
4	Охтирський міськрайонний суд Сумської області	Шишацький районний суд Полтавської області	

Харківська область <i>розпорядження від 08.03.2022 № 2/0/9-22</i>		
1	Московський районний суд м. Харкова	Октябрський районний суд м. Полтави
2	Фрунзенський районний суд м. Харкова	
3	Великобурлуцький районний суд Харківської області	
4	Вовчанський районний суд Харківської області	
5	Дворічанський районний суд Харківської області	
6	Печенізький районний суд Харківської області	
7	Харківський районний суд Харківської області	
8	Чугуївський міський суд Харківської області	
<i>розпорядження від 10.03.2022 № 4/0/9-22</i>		
9	Комінтернівський районний суд м. Харкова	Ленінський районний суд м. Полтави
10	Червонозаводський районний суд м. Харкова	
11	Ізюмський міськрайонний суд Харківської області	
<i>розпорядження від 14.03.2022 № 7/0/9-22</i>		
12	Ленінський районний суд м. Харкова	Київський районний суд м. Полтави
13	Орджонікідзевський районний суд м. Харкова	
14	Шевченківський районний суд Харківської області	
15	Золочівський районний суд Харківської області	
16	Сахновщинський районний суд Харківської області	
<i>розпорядження від 16.03.2022 № 10/0/9-22</i>		
17	Борівський районний суд Харківської області	Котелевський районний суд Полтавської області
18	Дергачівський районний суд Харківської області	
<i>розпорядження від 18.03.2022 № 11/0/9-22</i>		
19	Балаклійський районний суд Харківської області	Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області
20	Куп'янський міськрайонний суд Харківської області	
<i>розпорядження від 25.03.2022 № 14/0/9-22</i>		
21	Харківський апеляційний суд	Полтавський апеляційний суд
<i>розпорядження від 06.04.2022 № 16/0/9-22</i>		
22	Близнюківський районний суд Харківської області	Амур-Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська
23	Лозівський міськрайонний суд Харківської області	
<i>розпорядження від 08.04.2022 № 17/0/9-22</i>		
24	Барвінківський районний суд Харківської області	Дніпропетровський районний суд Дніпропетровської області

Херсонська область <i>розпорядження від 06.03.2022 № 1/0/9-22</i>			
1	Херсонський апеляційний суд	Дніпровський апеляційний суд	
2	Бериславський районний суд Херсонської області		
3	Білозерський районний суд Херсонської області		
4	Великолепетиський районний суд Херсонської області	Жовтоводський міський суд Дніпропетровської області	
5	Великоолександрівський районний суд Херсонської області	Апостолівський районний суд Дніпропетровської області	
6	Верхньорогачицький районний суд Херсонської області		
7	Високопільський районний суд Херсонської області	Широківський районний суд Дніпропетровської області	
8	Генічеський районний суд Херсонської області		
9	Голопристанський районний суд Херсонської області	Тернівський районний суд м. Кривого Рогу	
10	Горностаївський районний суд Херсонської області		
11	Іванівський районний суд Херсонської області		
12	Каланчацький районний суд Херсонської області	Центрально-Міський районний суд м. Кривого Рогу	
13	Каховський міськрайонний суд Херсонської області	Криворізький районний суд	
14	Нижньосірогозький районний суд Херсонської області	Дніпропетровської області	
15	Нововоронцовський районний суд Херсонської області		
16	Новокаховський міський суд Херсонської області		
17	Новотроїцький районний суд Херсонської області	Жовтневий районний суд м. Кривого Рогу	
18	Скадовський районний суд Херсонської області		
19	Херсонський міський суд Херсонської області		
20	Цюрупинський районний суд Херсонської області	Саксаганський районний суд м. Кривого Рогу	
21	Чаплинський районний суд Херсонської області		
Херсонська область <i>розпорядження від 18.03.2022 № 11/0/9-22</i>			
22	Господарський суд Херсонської області	Господарський суд Одеської області	
23	Херсонський окружний адміністративний суд	Одеський окружний адміністративний суд	
Чернігівська область <i>розпорядження від 08.03.2022 № 2/0/9-22</i>			
1	Чернігівський апеляційний суд	Черкаський апеляційний суд	Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Чернігівський апеляційний суд
2	Деснянський районний суд м. Чернігова		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22

			Деснянський районний суд м. Чернігова
3	Новгород-Сіверський районний суд Чернігівської області	Яготинський районний суд Київської області	Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Куликівський районний суд Чернігівської області
4	Новозаводський районний суд м. Чернігова		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Новозаводський районний суд м. Чернігова
5	Семенівський районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Семенівський районний суд Чернігівської області
6	Коропський районний суд Чернігівської області	Березанський міський суд Київської області	Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Коропський районний суд Чернігівської області
7	Корюківський районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Корюківський районний суд Чернігівської області
8	Менський районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Менський районний суд Чернігівської області
9	Сосницький районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Сосницький районний суд Чернігівської області
10	Городнянський районний суд Чернігівської області	Згурівський районний суд Київської області	Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Городнянський районний суд Чернігівської області
11	Ріпкинський районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Ріпкинський районний суд Чернігівської області
12	Чернігівський районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Чернігівський районний суд Чернігівської області
13	Щорський районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Щорський районний суд Чернігівської області
14	Бобровицький районний суд Чернігівської області	Канівський міськрайонний суд Черкаської області	Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Бобровицький районний суд Чернігівської області
15	Носівський районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Носівський районний суд Чернігівської області
16	Бахмацький районний суд Чернігівської області	Золотоніський міськрайонний суд Черкаської області	Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Бахмацький районний суд Чернігівської області
17	Борзнянський районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Борзнянський районний суд Чернігівської області
18	Ніжинський міськрайонний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Ніжинський міськрайонний суд Чернігівської області
19	Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської області	Корсунь-Шевченківський районний суд Черкаської області	Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Прилуцький міськрайонний суд Чернігівської області
20	Варвинський районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Варвинський районний суд Чернігівської області
	Ічнянський районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22

21			Ічнянський районний суд Чернігівської області
22	Срібнянський районний суд Чернігівської області	Драбівський районний суд Черкаської області	Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Срібнянський районний суд Чернігівської області
23	Талалаївський районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Талалаївський районний суд Чернігівської області
24	Козелецький районний суд Чернігівської області		Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Козелецький районний суд Чернігівської області
25	Куликівський районний суд Чернігівської області	Черкаський районний суд Черкаської області	Розпорядження від 04.05.2022 № 27/0/9-22 Куликівський районний суд Чернігівської області
<i>розпорядження від 22.03.2022 № 12/0/9-22</i>			
26	Господарський суд Чернігівської області	Господарський суд Черкаської області	Розпорядження від 22.04.2022 № 25/0/9-22 Господарський суд Чернігівської області
Автономна Республіка Крим <i>розпорядження від 05.07.2022 № 36/0/9-22</i> <i>змінено територіальну підсудність судових справ (окрім кримінальних проваджень)</i>			
1	Апеляційний суд Автономної Республіки Крим	Одеський апеляційний суд	
2	Алуштинський міський суд Автономної Республіки Крим	Суворовський районний суд м. Одеси	
3	Армянський міський суд Автономної Республіки Крим		
4	Бахчисарайський районний суд Автономної Республіки Крим		
5	Білогірський районний суд Автономної Республіки Крим		
6	Керченський міський суд Автономної Республіки Крим		
7	Кіровський районний суд Автономної Республіки Крим		
8	Джанкойський міськрайонний суд Автономної Республіки Крим		Приморський районний суд м. Одеси
9	Свпаторійський міський суд Автономної Республіки Крим		
10	Красногвардійський районний суд Автономної Республіки Крим		
11	Красноперекопський міськрайонний суд Автономної Республіки Крим		
12	Ленінський районний суд Автономної Республіки Крим		
13	Нижньогірський районний суд Автономної Республіки Крим		
14	Первомайський районний суд Автономної Республіки Крим		

	Республіки Крим		
15	Роздольненський районний суд Автономної Республіки Крим		
16	Сакський міськрайонний суд Автономної Республіки Крим		
17	Ялтинський міський суд Автономної Республіки Крим		
18	Советський районний суд Автономної Республіки Крим	Малиновський районний суд м. Одеси	
19	Судацький міський суд Автономної Республіки Крим		
20	Феодосійський міський суд Автономної Республіки Крим		
21	Залізничний районний суд м. Сімферополя		
22	Київський районний суд м. Сімферополя		
23	Центральний районний суд м. Сімферополя		
24	Сімферопольський районний суд Автономної Республіки Крим		
25	Чорноморський районний суд Автономної Республіки Крим	Київський районний суд м. Одеси	
м. Севастополь			
1	Апеляційний суд м. Севастополя	Одеський апеляційний суд	
2	Балаклавський районний суд м. Севастополя		
3	Гагарінський районний суд м. Севастополя		
4	Ленінський районний суд м. Севастополя		
5	Нахімовський районний суд м. Севастополя	Київський районний суд м. Одеси	
Адміністративні суди			
1	Севастопольський апеляційний адміністративний суд	П'ятий апеляційний адміністративний суд	
2	Окружний адміністративний суд Автономної Республіки Крим	Одеський окружний адміністративний суд	
3	Окружний адміністративний суд м. Севастополя		
Господарські суди			
1	Севастопольський апеляційний господарський суд	Південно-західний апеляційний господарський суд	
2	Господарський суд Автономної Республіки Крим	Господарський суд Одеської області	
3	Господарський суд м. Севастополя		
Автономна Республіка Крим розпорядження від 05.07.2022 № 36/0/9-22 змінено територіальну підсудність кримінальних проваджень			
1	Апеляційний суд Автономної Республіки Крим	Київський апеляційний суд	
2	Алуштинський міський суд Автономної Республіки Крим		

	Республіки Крим		
3	Армянський міський суд Автономної Республіки Крим	Голосіївський районний суд м. Києва	
4	Бахчисарайський районний суд Автономної Республіки Крим		
5	Білогірський районний суд Автономної Республіки Крим		
6	Керченський міський суд Автономної Республіки Крим	Дарницький районний суд м. Києва	
7	Кіровський районний суд Автономної Республіки Крим		
8	Джанкойський міськрайонний суд Автономної Республіки Крим		
9	Євпаторійський міський суд Автономної Республіки Крим	Деснянський районний суд м. Києва	
10	Красногвардійський районний суд Автономної Республіки Крим		
11	Красноперекопський міськрайонний суд Автономної Республіки Крим		
12	Ленінський районний суд Автономної Республіки Крим	Дніпровський районний суд м. Києва	
13	Нижньогірський районний суд Автономної Республіки Крим		
14	Первомайський районний суд Автономної Республіки Крим		
15	Роздольненський районний суд Автономної Республіки Крим	Печерський районний суд м. Києва	
16	Сакський міськрайонний суд Автономної Республіки Крим		
17	Ялтинський міський суд Автономної Республіки Крим		
18	Советський районний суд Автономної Республіки Крим	Подільський районний суд м. Києва	
19	Судацький міський суд Автономної Республіки Крим		
20	Феодосійський міський суд Автономної Республіки Крим		
21	Сімферопольський районний суд Автономної Республіки Крим	Святошинський районний суд м. Києва	
22	Чорноморський районний суд Автономної Республіки Крим		
23	Залізничний районний суд м. Сімферополя		

24	Київський районний суд м. Сімферополя		
25	Центральний районний суд м. Сімферополя	Солом'янський районний суд м. Києва	
м. Севастополь			
1	Апеляційний суд м. Севастополя	Київський апеляційний суд	
2	Балаклавський районний суд м. Севастополя		
3	Гагарінський районний суд м. Севастополя	Шевченківський районний суд м. Києва	
4	Ленінський районний суд м. Севастополя		
5	Нахімовський районний суд м. Севастополя		